การศึกษาพืชสมุนไพรท้องถิ่นและภูมิปัญญาด้านการใช้พืชสมุนไพร กรณีศึกษา : อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

Study of Local Herbal Plants and Folk Wisdom for Wage : Case Study Kaeng Krung National Park, Suratthani Province

เพ็ญนภา ทิพย์สุราษฎร์์

Pannapa Tipsurat

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Science in Environmental Management
Prince of Songkla University

2559

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

การศึกษาพืชสมุนไพรท้องถิ่นและภูมิปัญญาด้านการใช้พืชสมุนไพร กรณีศึกษา : อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

Study of Local Herbal Plants and Folk Wisdom for Wage : Case Study Kaeng Krung National Park, Suratthani Province

เพ็ญนภา ทิพย์สุราษฎร์

Pannapa Tipsurat

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Science in Environmental Management
Prince of Songkla University

2559

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์	การศึกษาพืชสมุนไพรท้องถิ่นและภูมิปัญญาด้านการใช้พืชสมุนไพร กรณีศึกษา : อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
ผู้เขียน	นางสาวเพ็ญนภา ทิพย์สุราษฎร์
สาขาวิชา	การจัดการสิ่งแวดล้อม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

……..……

(ดร.สุชาติ เชิงทอง)

คณะกรรมการสอบ

…….ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ปาริชาติ วิสุทธิสมาจาร)

……...กรรมการ

(ดร.สุชาติ เชิงทอง)

……...กรรมการ

(ดร.จงรัก วัชรินทร์รัตน์)

…….....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงศ์ศักดิ์ เหล่าดี)

…….....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กานดา ค้ำชู)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม

……

(รองศาสตราจารย์ ดร.ธีระพล ศรีชนะ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้เป็นผลมาจากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาเอง และขอแสดงความขอบคุณบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

ลงชื่อ……..
(ดร.สุชาติ เชิงทอง)
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ……
(นางสาวเพ็ญนภา ทิพย์สุราษฎร์)
นักศึกษา

ข้าพเจ้าขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้ไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งในการอนุมัติปริญญาในระดับใดมาก่อน และไม่ได้ถูกใช้ในการยื่นขออนุมัติปริญญาในขณะนี้

ลงชื่อ……...……..……
(นางสาวเพ็ญนภา ทิพย์สุราษฎร์)
นักศึกษา

ชื่อวิทยานิพนธ์	การศึกษาพืชสมุนไพรท้องถิ่นและภูมิปัญญาด้านการใช้พืชสมุนไพร กรณีศึกษา : อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
ผู้เขียน	นางสาวเพ็ญนภา ทิพย์สุราษฎร์
สาขาวิชา	การจัดการสิ่งแวดล้อม
ปีการศึกษา	2558

บทคัดย่อ

การศึกษาพืชสมุนไพรท้องถิ่นและภูมิปัญญาด้านการใช้พืชสมุนไพร บริเวณอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อศึกษาสังคมพืชสมุนไพรในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานีและศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอยาพื้นบ้านและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำแผนกแพทย์แผนไทยกับการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันที่สำรวจพบในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง และร่วมกันหาแนวทางการจัดการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรพืชสมุนไพรท้องถิ่นอย่างคุ้มค่าและยั่งยืน โดยการเลือกสำรวจพืชสมุนไพรในแปลงตัวอย่างถาวร ขนาด 120 x 120 ตารางเมตร ของศูนย์นวัตกรรมอุทยานแห่งชาติและพื้นที่คุ้มครองจังหวัดสุราษฎร์ธานีในป่าดิบชื้นอุทยานแห่งชาติแก่งกรุงจังหวัดสุราษฎร์ธานี การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพร และแนวทางการจัดการพืชสมุนไพร โดยวิธีการสัมภาษณ์และสนทนากับหมอยาพื้นบ้านจำนวน 9 คน และเจ้าหน้าที่ของรัฐแผนกแพทย์แผนไทยโรงพยาบาลประจำอำเภอและโรงพยาบาลประจำตำบล จำนวน 12 คน ในอำเภอวิภาวดี ท่าฉาง ไชยา ท่าชนะ ส่วนอำเภอรอบแนวเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง อำเภอคีรีรัฐนิคม เคียนซา พุนพิน และอำเภอกาญจนดิษฐ์ ในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ผลการศึกษาสังคมพืชสมุนไพรดำเนินการในแปลงตัวอย่างถาวร พบพันธุ์ไม้ใหญ่ ไม้หนุ่ม ไม้พุ่ม ไม้พื้นล่าง และลูกไม้ ทั้งหมด 77 ชนิด สามารถจำแนกเป็นพืชสมุนไพร 32 ชนิด หรือคิดเป็นร้อยละ 41.56 ของพันธุ์ไม้ทั้งหมด จากการสำรวจพบพืชสมุนไพรที่เป็นพันธุ์ไม้เลื้อย เถาวัลย์ และไม้ล้มลุก อีก 16 ชนิดพันธุ์ โดยมีค่าดรรชนีความสำคัญ (Important Value Index; IVI) สูงสุดของพืชสมุนไพรที่เป็นไม้ใหญ่ คือ สลอดป่า (*Jatropha curcas* L.) คิดเป็นร้อยละ 17.082 พืชสมุนไพรที่เป็นไม้หนุ่ม (sapling) คือ หางนกยูง (*Caesalpinia pulcherrima* L.) คิดเป็นร้อยละ 14.835 ค่าความหนาแน่นของลูกไม้มากที่สุด คือ คอแลนเขา (*Xerospermum laevigatum* Radlk.) คิดเป็น 0.250 ต้นต่อตารางเมตร และพบพืชสมุนไพรที่เป็นไม้เลื้อย เถาวัลย์ และไม้ล้มลุก มากที่สุด จำนวน

5 ต้น ต่อพื้นที่แปลงขนาด 120 x 120 เมตร คือ ส้มกุ้งช้าง (*Ampelocissus martini* Planch.) และสะค้าน (*Piper ribesioides* Wall.)

สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพร จากชนิดพันธุ์พืชสมุนไพรทั้งหมด 48 ชนิด ในพื้นที่ศึกษา มีการใช้พืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันในการรักษาโรคและบำรุงร่างกายทั้งหมด 12 ชนิด คือ ขมิ้นเครือ (*Arcangelisia flava* Merr.) เข็มแดง (*Ixora stricta* Roxb.) จันทร์แดง (*Draceana loureiri* Gagnep.) ชะมวงช้าง (*Garcinia atroviridis* Griff.) แซ่ม้าลาย (*Capparis micracantha* Linn.) ถอบแถบ(*Connarus ferrugineus* Jack.) เปล้าใหญ่ (*Croton roxburghii* Balakr.) เปล้าน้ำเงิน (*Cladogynos orientalis* Zipp.) พิลังกาสา (*Ardisia polycephala* Wall.) ม้ากระทืบโรง (*Ficus pubigera* Wall) สะค้าน (*Piper ribesioides* Wall.) และหางไหลขาว (*Derris malaccensis* Prain.) มีการถ่ายทอดองค์ความรู้มาจากบรรพบุรุษ ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มลักษณะแนวคิดและแนวปฏิบัติของหมอพื้นบ้านออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ การศึกษาจากการสั่งสมความรู้ ฝึกสังเกต เน้นการปฏิบัติจนถอดแบบจากต้นแบบการรักษาจากบรรพบุรุษแล้วฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง และการเล็งเห็นคุณค่าของพืชสมุนไพรท้องถิ่นแล้วนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับตำราแพทย์แผนปัจจุบัน

แนวทางการจัดการการกำหนดวิธีการใช้พืชสมุนไพรอย่างเหมาะสมโดยไม่ส่งผลต่อความเสี่ยงของการขาดแคลนและการสูญพันธุ์ของพืชสมุนไพร คือ 1.การวิจัยและพัฒนาพืชสมุนไพรสมควรให้หน่วยงานที่มีองค์ความรู้ เช่น คณะแพทย์แผนไทยมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ร่วมมือวิจัยและพัฒนาพืชสมุนไพรร่วมกับกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ปาและพันธุ์พืช 2.การขยายพันธุ์พืชสมุนไพรคือการนำพืชสมุนไพรท้องถิ่นในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออกมาขยายพันธุ์นอกพื้นที่ 3.แนวทางการส่งเสริมและการสนับสนุนให้ใช้พืชสมุนไพร หน่วยงานภาครัฐ กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุขช่วยดูแล สมควรส่งเสริมเรื่องความรู้ความเข้าใจและมีการประชาสัมพันธ์ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพร 4.การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรใช้วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยการสร้างกลุ่มการเรียนรู้หมอพื้นบ้านเพื่อเก็บรวบรวม องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร 5.การเก็บรักษาและการอนุรักษ์ชนิดพันธุ์พืชสมุนไพรเพื่อป้องกันพืชสมุนไพรทั้ง 48 ชนิด ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง

คำสำคัญ : พืชสมุนไพร, หมอยาพื้นบ้าน, แปลงตัวอย่างถาวร, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง

Thesis Title Study of Local Herbal Plants and Folk Wisdom
Case Study: Kaeng Krung National Park, Suratthani Province

Author Miss Pennapa Tipsurat

Major Program Environmental Management

Academic Year 2015

ABTRACT

The study of local medicinal plants and the knowledge of using medicinal plants were conducted at Kaeng Krung National Park area, Suratthani province. The first objective of the study was to survey medicinal plants in permanent sample plot of 120 x 120 meters belonging to Suratthani National Parks Innovation Centers in the Kaeng Krung National Park.

The second objective was to study the local knowledge of folk doctors and health department officers. The same plant species used by folk doctors were compared with those found in Kaeng Krung National Park. The last objective was to find appropriate management methods of medicinal plants for local use with sustainability.

The results show that 77 plant species including tree, sapling and seedling were found in permanent sample plot. These could be classified as medicinal plant as much as 32 species or 41.56 percent. Morcover another 16 medicinal plant species were ivy, vines and herbaceous. The tree *Jatropha curcas* L. had a highest IVI (Important Value Index) of 17.082. Whereas, sapling *Caesalpinia pulcherrima* L. had IVI of 14.835. *Xerospermum laevigatum* Radlk. had a highest density of 0.25 plant/m^2 *Ampelocissus martini* Planch., and *Piper ribesioides* Wall., were medicinal plants in ivy vines and herbaceous group and were found 5 plants per species per 120 m. x 120 m. area.

For indigenous knowledge of medicinal plants, all 48 medicinal plant species found in the study area, only 12 species were used as medicinal plants of the same species to treat patient. There were *Arcangelisia flava* Merr., *Ixora Lobbii* Roxb., *Draceana loureiri* Gagnep., *Garcinia atroviridis* Griff., *Capparis micracantha* Linn., *Connarus ferrugineus* Jack., *Croton*

roxburghii Balakr., *Cladogynos orientalis* Zipp., *Ardisia polycephala* Wall., *Ficus pubigera Wall*., *Piper ribesioides* Wall., *Derris malaccensis* Prain.

The study of local knowledge of local folk doctors and management practice were done by interviewing 9 local doctors and 12 health department officers in Chaiya, Thachang, Thachana, Kirirutnikom, Kiansa, Kanchannadit and Phunphin districts.

The folk doctors received medicinal knowledge from their ancestors. These could be divided into 2 groups. The first one obtained knowledge by transferring, practicing from previous folk doctor, and accumulation of knowledge. The second group had their own interest and practicing using books or learning from another folk doctor.

The management guidelines for using medicinal plants in a sustainable manner without affecting the risk of shortages and extinction of plants were; 1.Research and development of medicinal plants by supporting collaborative research between universities the Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation. 2. Number of medicinal plant could be increased by propagation. 3. Providing the guidelines to promote and support the use of medicinal plants by the department of Health Service Support, the Ministry of Health 4. Management local knowledge of medicinal plants by transferring knowledge to learning group of folk doctors. 5. Preservation and conservation of 48 medicinal plant species for protection and preservation of 48 medicinal plants species in Kaeng Krung National Park.

Keywords: Herbal plant, Folk doctor, Permanent sample plot, Local knowledge, Kang Krung National Park

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดีตามวัตถุประสงค์ เนื่องจากบุคคลหลายได้กรุณาและให้ความช่วยเหลือ ข้าพเจ้าขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย และคณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในการนี้ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อ ดร.สุชาติ เชิงทอง ในฐานะอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่เป็นผู้ให้แนวทางคำแนะนำเพิ่มเติม และตรวจสอบแก้ไขความถูกต้อง ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ปาริชาติ วิสุทธิสมาจาร ในฐานะประธานกรรมการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงศ์ศักดิ์ เหล่าดี ดร.จงรัก วัชรินทร์รัตน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กานดา ค้ำชู ในฐานะกรรมการสอบ ได้ให้ความรู้ข้อคิดเห็นและแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ของวิทยานิพนธ์จนเสร็จสมบูรณ์

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่วิทยาลัยชุมชนสุราษฎร์ธานีทุกท่าน ที่คอยให้ความสะดวกในการติดต่อประสานงาน ขอขอบพระคุณหัวหน้า ผู้ช่วย และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง ที่ให้ข้อมูลเพื่อการวิจัย ขอขอบพระคุณทุก ๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณหัวหน้าเรืองยศ ปลื้มใจ และหัวหน้าพรธวัช เฉลิมวงศ์ และเจ้าหน้าที่ศูนย์นวัตกรรมอุทยานแห่งชาติและพื้นที่คุ้มครอง จังหวัดสุราษฎร์ธานีทุกท่าน ที่ให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจนงานวิจัยนี้สำเร็จไปได้ด้วยดี

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงต่อ บิดา มารดา ครอบครัว ที่คอยให้กำลังใจ คำแนะนำสั่งสอน ตลอดจนการสนับสนุนข้าพเจ้าในทุก ๆ ด้าน วางรากฐานการศึกษาที่ดีให้กับข้าพเจ้าตลอดมา ข้าพเจ้าขอมอบความสำเร็จนี้กลับคืนสู่ทุกท่านให้ประสบแต่ความสุขและความเจริญ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจและเป็นสมบัติความรู้ของชาติสืบไป

เพ็ญนภา ทิพย์สุราษฎร์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(5)
Abstract	(7)
กิตติกรรมประกาศ	(9)
สารบัญ	(10)
รายการตาราง	(12)
รายการภาพ	(13)
บทที่	
1. บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของการวิจัย	1
1.2 นิยามคำศัพท์	2
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	3
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
1.5 การตรวจเอกสาร	5
2. วิธีการวิจัย	23
2.1 ขอบเขตการวิจัย	23
2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	23
2.3 การทดสอบคุณภาพของเครื่องมือ	24
2.4 วิธีการดำเนินการวิจัย	24
3. ผลการศึกษาและการอภิปรายผล	33
3.1 ผลการสำรวจพืชสมุนไพร	33
3.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพร	40
3.5 แนวทางการจัดการเพื่ออนุรักษ์พืชสมุนไพร	50
4. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	53
4.1 สรุปผลการศึกษา	53
4.2 แนวทางการแก้ไขหรือแนวทางการป้องกันปัญหาจากการใช้พืชสมุนไพรในอนาคต	56
4.3 ข้อเสนอแนะ	59

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บรรณานุกรม	60
ภาคผนวก	
ก. แบบสอบถามเพื่อประกอบวิทยานิพนธ์	66
ข. ประมวลภาพกิจกรรมวิจัย	72

รายการตาราง

ตารางที่		หน้า
3.1	แสดงโอกาสที่จะพบพืชสมุนไพรของพันธุ์ไม้ทั้งหมด ในพื้นที่แปลงตัวอย่างถาวร	33
3.2	ร้อยละความถี่สัมพัทธ์ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ ความเด่นสัมพัทธ์ และค่าดรรชนี ความสำคัญของพันธุ์ไม้ใหญ่ ในแปลงตัวอย่างถาวรบริเวณพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง	35
3.3	ร้อยละความถี่สัมพัทธ์ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ ความเด่นสัมพัทธ์ และค่าดรรชนีความสำคัญของพืชสมุนไพรที่เป็นพันธุ์ไม้หนุ่มและไม้พุ่ม ในแปลงตัวอย่างถาวรบริเวณพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง	37
3.4	ความหนาแน่น ความถี่ของพืชสมุนไพรไม้พื้นล่างและลูกไม้ ในแปลงตัวอย่างถาวรบริเวณพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง	38
3.5	ไม้เลื้อย และเถาวัลย์ ในแปลงตัวอย่างถาวรบริเวณพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง	39
3.6	แสดงแรงจูงใจและแหล่งที่มาขององค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอยาพื้นบ้าน จำนวน 9 คน	44
3.7	แสดงหลักการวินิจฉัยโรคของหมอพื้นบ้าน จำนวน 9 คน ในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี	45
3.8	ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง	47

รายการภาพ

ภาพที่		หน้า
1.1	กรอบแนวคิดการวิจัย	4
1.2	แสดงพื้นที่ศึกษา (แผนที่ขอบเขตอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง)	17
2.1	แผนที่แปลงศึกษาสังคมพืชสมุนไพรในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี	26
2.2	ภาพจำลองสภาพภูมิประเทศบริเวณแปลงศึกษาสังคมพืชสมุนไพร ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานีในระบบ 3 มิติ	33
2.3	แปลงศึกษาสังคมพืชสมุนไพรในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี	34
3.1	แผนการจัดการการใช้พืชสมุนไพรอย่างยั่งยืน	52

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของการวิจัย

ประเทศไทยมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งพืช สัตว์ แร่ธาตุ ที่หลากหลายนานาพันธุ์ ภายใต้ระบบนิเวศที่แตกต่างกัน สมุนไพรเป็นพืชที่คนไทยรู้จักนำมาใช้ประโยชน์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้เป็นอาหารและยา นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรธรรมชาติ ก็กำลังได้รับความนิยมที่เพิ่มขึ้น และนำมาใช้เป็นการรักษาทางเลือกทั่วโลก (WHO, 2003a) ยาสมุนไพรได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญในอุตสาหกรรมยา (Seidl, 1999) และเอเชียก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ส่งออกพืชสมุนไพรที่สำคัญ สำหรับอุตสาหกรรมในต่างประเทศ (Hoareau และ Dasilva, 1999) ความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรนั้น เกิดจากความรู้เชิงวัฒนธรรม การทดลองปฏิบัติ การคัดเลือก และการถ่ายทอดโดยชุมชนและสังคมเป็นเวลาต่อเนื่องกันมายาวนาน เป็นการเรียนรู้จากความจริงในการดำเนินชีวิต ซึ่งเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน การใช้สมุนไพรในการรักษาโรค เป็นส่วนหนึ่งของการแพทย์พื้นบ้านของสังคมไทยที่มีมาช้านาน ก่อนที่การแพทย์แผนตะวันตกหรือแพทย์แผนปัจจุบันจะเข้ามาแพร่หลายอย่างเช่นปัจจุบันนี้ และแพทย์พื้นบ้านของไทยซึ่งรวมถึงการใช้สมุนไพร ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนไทยนั้น ยังคงเป็นที่พึ่งและทางเลือกหนึ่งในการดูแลสุขภาพของคนไทยได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท (ปรเมษฐ์ กิ่งโก้, 2557) ในขณะปัจจุบันสังคมไทยได้มีการพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ มีการค้นพบวิธีการรักษาโรคที่ทันสมัย แต่หน่วยงานภาครัฐก็ยังมีการสนับสนุนให้มีการใช้ยาสมุนไพรในการรักษาสุขภาพขั้นเบื้องต้นของประชาชนขึ้นในงานสาธารณสุขขั้นมูลฐาน ตั้งแต่แผนพัฒนาสาธารณสุข ฉบับที่ 4 โดยมีนโยบายด้านสมุนไพร คือ ส่งเสริม สนับสนุน เร่งรัด และประสานงานการวิจัย และพัฒนาสมุนไพร เพื่อนำผลมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพและอนามัยของประชาชนอย่างเป็นทางการของประเทศไทยในปี พ.ศ.2522 โดยเพิ่มโครงการสาธารณสุขขั้นมูลฐานเข้าในแผนพัฒนาการสาธารณสุขตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) และแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) โดยมีกลวิธีการพัฒนาสมุนไพรและการแพทย์แผนไทยในงานสาธารณสุขมูลฐาน คือ สนับสนุนและพัฒนาวิชาการและเทคโนโลยีพื้นบ้าน ได้แก่ การแพทย์

แผนไทย เภสัชกรรมแผนไทย การนวดไทย สมุนไพร และเทคโนโลยีพื้นบ้าน เพื่อใช้ประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาสุขภาพของชุมชน สนับสนุนและส่งเสริมการดูแลรักษาสุขภาพของตนเอง โดยใช้สมุนไพรการแพทย์พื้นบ้าน การนวดไทยในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชนให้เป็นไปอย่างถูกต้องเป็นระบบ สามารถปรับประสานการดูแลสุขภาพร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันได้ อาจกล่าวได้ว่าสมุนไพรสำหรับสาธารณสุขมูลฐาน คือสมุนไพรที่ใช้ในการส่งเสริมสุขภาพและการรักษาโรคอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น และต่อเนื่องจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 - 2554) โดยมีกลวิธีการพัฒนาสมุนไพรและการแพทย์แผนไทยในงานสาธารณสุขมูลฐาน คือ การปรับโครงสร้างการผลิตให้สมดุลและยั่งยืน ให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างการผลิต เพื่อสร้างความเข้มแข็งและการบริการที่ดีบนพื้นฐานการบริการจากองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและนวัตกรรมการพัฒนาบนความหลากหลายทางชีวภาพและสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ซึ่งแหล่งของสมุนไพรได้มาจากทรัพยากรชีวภาพที่สำคัญก็คือ พื้นที่ป่าไม้โดยเฉพาะป่าดิบชื้นในอุทยานแห่งชาติในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย รวมถึงอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง ในอดีตประชาชนมีการใช้ประโยชน์เป็นพืชสมุนไพร โดยองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอยาพื้นบ้านในชุมชน แต่ในปัจจุบันมีปัญหาพืชสมุนไพรหายากและในขณะเดียวกันองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอยาพื้นบ้านไม่ได้เป็นที่รู้จักอย่างเช่นอดีต และสมควรอย่างยิ่งที่จะนำพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง มาใช้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในชุมชน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจทำการศึกษา สังคมพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพร ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี และความรู้ที่ได้จากการศึกษานี้สามารถเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการวางแผนการอนุรักษ์ จัดการ และยังสามารถส่งเสริมให้ราษฎรมีความตระหนักถึงคุณค่าของพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน โดยอาจจะนำพืชสมุนไพรมาปรุงยาเพื่อใช้บำบัดรักษาอาการต่างๆ หรือใช้บรรเทา และป้องกันความเจ็บป่วย ตลอดจนขยายพันธุ์พืชสมุนไพรเพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างยั่งยืนตลอดไป

1.2 นิยามศัพท์เฉพาะ

หมอพื้นบ้าน (Folk Doctor) หมายถึง ผู้ที่มีภูมิปัญญาด้านสุขภาพของท้องถิ่น เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพ และการรักษาโรคให้กับผู้ป่วยในชุมชน ในที่นี้จะหมายถึงหมอชาวบ้านที่รักษาโรคโดยใช้พืชสมุนไพรเท่านั้น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Folk Wisdom) หมายถึง พื้นฐานความรู้ ความสามารถ ที่เกิดขึ้นของผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพร ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเรียนรู้และประสบการณ์ทั้งทางตรง คือ การเรียนรู้ด้วยตนเองและทางอ้อม คือ การเรียนรู้จากอาจารย์ หรืออาจเป็นความรู้ที่รู้สืบทอดกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนให้สมดุลกับสภาพแวดล้อม

การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกัน(The use of medicinal plants of the same species) หมายถึง การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรที่สำรวจพบในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อการรักษาโรคและบำรุงร่างกายโดยภูมิปัญญาของผู้รู้และหมอยาพื้นบ้าน

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1) เพื่อศึกษาสังคมพืชสมุนไพรท้องถิ่น ในอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอยาพื้นบ้าน และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำแผนกแพทย์แผนไทย กับการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกัน ในอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

3) เพื่อหาแนวทางในการจัดการพืชสมุนไพรท้องถิ่นบริเวณอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) ทราบสังคมพืชสมุนไพรในอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง

2) ทราบถึงสภาวการณ์ของพืชสมุนไพรท้องถิ่นในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง

3) ทราบประโยชน์ของพืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรบริเวณอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง

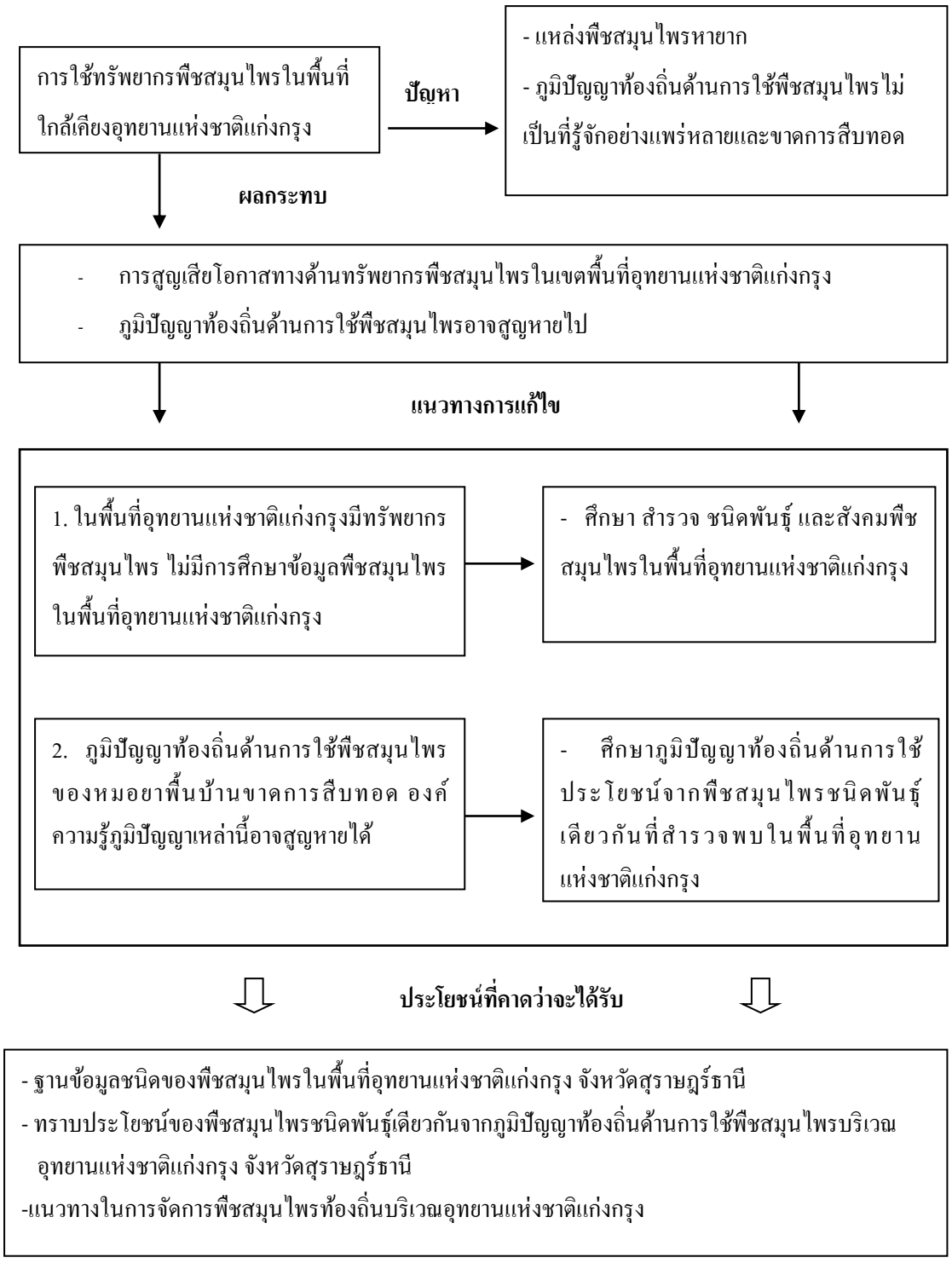

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

การตรวจเอกสาร

1.5 พืชสมุนไพร

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของสมุนไพรไว้ว่า สมุนไพร หมายถึง ผลิตผลทางธรรมชาติได้จากพืชสัตว์และแร่ธาตุที่ใช้เป็นยาหรือผสมกับสารอื่นตามตำรับยาเพื่อบำบัดโรคบำรุงร่างกายหรือใช้เป็นยาพิษ

สมุนไพรตามพระราชบัญญัติยาฉบับที่ 3 พ.ศ.2522 หมายถึง ยาที่ได้จากพฤกษชาติ สัตว์ หรือ แร่ ซึ่งยังมิได้มีการผสมปรุงหรือแปรสภาพ (ยกเว้นการทำให้แห้ง) เช่น พืชสมุนไพรก็ยังคงเป็นส่วนของราก ลำต้น ใบ ดอก ผล ฯลฯ ยังไม่ได้ผ่านขั้นตอนการแปรรูปใด ๆ เช่น ถูกหั่นให้เป็นชิ้นเล็กลง บดเป็นผงละเอียด หรืออัดเป็นแท่ง

สุภาภรณ์ ปิติพร (2551) ให้ความหมาย ยาสมุนไพร ไว้ว่า ยาที่ได้จากส่วนของ พืช สัตว์ และแร่ ซึ่งยังมิได้ผสมปรุงหรือแปรสภาพ ส่วนการนำมาใช้อาจมีการดัดแปลง รูป ลักษณะของสมุนไพรเพื่อให้ใช้ได้สะดวกขึ้น และส่วนของพืชสมุนไพรหมายถึง พืชที่ใช้ทำเป็นเครื่องยาสามารถใช้บำรุงร่างกายและรักษาโรคได้

ยุทธนา ทองบุญเกื้อ (2551) ให้ความหมายคำว่า สมุนไพร ครอบคลุมทั้งพืช และสัตว์ ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในด้านเป็นยาบำบัดรักษาโรคและบำรุงร่างกายให้แข็งแรง ส่วนพืชสมุนไพร คือ ส่วนต่าง ๆ ของพืช ทั้งสดและแห้ง ที่มีประโยชน์ในการรักษาโรคและบำรุงร่างกายให้แข็งแรง

ดังนั้นคำจำกัดความของพืชสมุนไพรจึงมีความหมายว่า ส่วนต่าง ๆ ของพืชที่มีสรรพคุณทางยา สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการบำบัด รักษาโรคและช่วยบำรุงร่างกายให้แข็งแรง

1.6 การจำแนกพืชสมุนไพร

ก่องกานดา ชยามฤต (2541)ได้กล่าวถึงการจำแนกพืชโดยใช้ลักษณะที่ปรากฏให้เห็นตามลักษณะวิสัยของพืช (Plant habit) ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะพันธุ์ไม้ ได้ดังนี้

1. ไม้ต้น (Tree) มีลำต้นเนื้อแข็ง สูงกว่า 5 เมตร มีลำต้นหลักเพียงลำต้นเดียว แตกกิ่งก้านบริเวณยอด มีอายุยืนหลายปี

2. ไม้พุ่ม (Shrub) ลำต้นที่เป็นเนื้อแข็งขนาดเล็กหรือขนาดกลาง มักมีหลายลำต้น แต่ไม่มีลำต้นหลัก แตกกิ่งก้านใกล้ผิวดิน

3. ไม้ล้มลุก (Herb) มีลำต้นอ่อนนุ่มเนื่องจากประกอบด้วยเนื้อเยื่อที่เป็นเนื้อไม้เพียงเล็กน้อยลำต้นจะตายไปเมื่อหมดฤดูเจริญเติบโต

4.ไม้เถา (Climber) ลำต้นมีได้ทั้งที่เป็นเนื้ออ่อน (Herbaceous) และเนื้อแข็ง (Woody) ลำต้นมักจะเล็กเรียวเลื้อยพันกับไม้ หรือ วัตถุอื่น เพื่อพยุงลำต้น

ศูนย์ศึกษาและวิจัยอุทยานแห่งชาติ จังหวัดสุราษฎร์ธานี (2554)ได้รายงานถึงการแบ่งกลุ่มพันธุ์ไม้ เพื่อการตรวจนับพันธุ์ไม้ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ไว้ 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มไม้ยืนต้น (Tree) หมายถึง ต้นไม้ที่มีขนาดความโตระดับอกตั้งแต่ 13.5 เซนติเมตรขึ้นไป และมีความสูงมากกว่า 1.3 เมตร
2. กลุ่มไม้หนุ่ม (sapling) หมายถึง พันธุ์ไม้ที่มีขนาดวัดรอบ ที่ระดับอกต่ำกว่า 13.5 เซนติเมตร และมีความสูงมากกว่า 1.3 เมตร
3. กลุ่มกล้าไม้ (seedling) หมายถึง พันธุ์ไม้ที่มีความสูงไม่เกิน 1.3 เมตร

1.7 ประโยชน์ของพืชสมุนไพร

ทรงธรรม สุขสว่าง และคณะ (2542) ได้กล่าวถึง การใช้ประโยชน์จากพรรณพืชเพื่อใช้เป็นยาสมุนไพร ในการศึกษา การใช้ประโยชน์พรรณพืชของชุมชนท้องถิ่น บริเวณแนวเชื่อมต่อเทือกเขาตะนาวศรี ด้านตอนบนของอุทยานแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติไทยประจัน ว่าสามารถรักษาบาดแผลสด แผลเปื่อย แผลฝีหนอง มีสรรพคุณรักษากระดูกหรือโรคเกี่ยวกับกระดูก แก้อาการปวดเมื่อย แก้ไข้ดับพิษร้อน แก้ท้องอืด ขับลม แก้ท้องเสีย สามารถนำมาเข้ายาอยู่ไฟหลังคลอดบุตร นำมารับประทานแก้อาการปวดประจำเดือน เป็นยาระบาย สามารถนำมาดื่มกินเป็นยาบำรุงกำลัง และได้ชี้ให้เห็นข้อดีของยาสมุนไพร คือ มีความปลอดภัยสูง เพราะมีฤทธิ์อ่อนไม่ค่อยเป็นพิษหรือเกิดอาการข้างเคียง ประหยัด เหมาะสำหรับผู้ที่อยู่ห่างไกล ไม่ต้องกลัวปัญหาขาดแคลนยาถ้าหากมีการนำมาใช้ประโยชน์อยู่เป็นปัจจุบัน

รังสรรค์ ชุณหวรากรณ์ (2545)ได้กล่าวถึงประโยชน์ของพืชสมุนไพรไว้ว่า ประโยชน์ของพืชสมุนไพร

1. สามารถรักษาโรคบางชนิดได้ โดยไม่ต้องใช้ยาแผนปัจจุบัน ซึ่งบางชนิด อาจมีราคาแพง และต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก อีกทั้งอาจหาซื้อได้ยากในท้องถิ่นนั้น
2. ให้ผลการรักษาได้ดีใกล้เคียงกับยาแผนปัจจุบัน และให้ความปลอดภัยแก่ผู้ใช้มากกว่าแผนปัจจุบัน

3. สามารถหาได้ง่ายในท้องถิ่นเพราะส่วนใหญ่ได้จากพืชซึ่งมีอยู่ทั่วไป ทั้งในเมืองและ ชนบท

4. มีราคาถูก สามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในการซื้อยาแผนปัจจุบัน ที่ต้องสั่งซื้อจากต่าง ประเทศเป็นการลดการขาดดุลทางการค้า

5. ใช้เป็นยาบำรุงรักษาให้ร่างกายมีสุขภาพแข็งแรง

6. ใช้เป็นอาหารและปลูกเป็นพืชผักสวนครัวได้ เช่น กะเพรา โหระพา ขิง ข่า ตำลึง

7. ใช้ในการถนอมอาหารเช่น ลูกจันทร์ ดอกจันทร์และกานพลู ใช้ปรุงแต่ง กลิ่น สี รส ของอาหาร เช่น ลูกจันทร์ ใช้ปรุงแต่งกลิ่นอาหารพวก ขนมปัง เนย ไส้กรอก แฮม เบคอน

8. สามารถปลูกเป็นไม้ประดับอาคารสถานที่ต่าง ๆ ให้สวยงาม เช่น คูน ชุมเห็ดเทศ

9. ใช้ปรุงเป็นเครื่องสำอางเพื่อเสริมความงาม เช่น ว่านหางจระเข้

10. ใช้เป็นยาฆ่าแมลงในสวนผัก, ผลไม้ เช่น สะเดา ตะไคร้ หอม ยาสูบ

11. เป็นพืชที่สามารถส่งออกทำรายได้ให้กับประเทศ เช่น กระวา ขมิ้นชัน

12. เป็นการอนุรักษ์มรดกไทยให้ประชาชนในแต่ละท้องถิ่นรู้จักช่วยตนเองในการ นำพืชสมุนไพรในท้องถิ่นของตนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ตามแบบแผนโบราณ

13. ทำให้คนเห็นคุณค่าและกลับมาดำเนินชีวิตใกล้ชิดธรรมชาติยิ่งขึ้น

14. ทำให้เกิดความภูมิใจในวัฒนธรรม และคุณค่าของความเป็นไทย

สุภาภรณ์ ปิติพร (2551) ได้กล่าวถึง ประโยชน์ของพืชสมุนไพรในด้านต่าง ๆ ไว้ว่า สามารถสกัดเป็นน้ำมันหอมระเหยสมุนไพร ใช้เป็นยารับประทานเพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยและรักษาโรคต่าง ๆ ใช้เป็นยาทาภายนอกเพื่อบำบัดโรคที่เกิดตามผิวหนังรวมทั้งแผลที่เกิดในช่องปาก ใช้ทำเป็นส่วนผสมของอาหารและเครื่องดื่ม ใช้บริโภคเป็นอาหารและเครื่องเทศ หรือนำมาสกัดเป็นเครื่องดื่มธรรมชาติมีคุณประโยชน์ในการบำรุงร่างกายและรักษาโรค ใช้ทำเป็นเครื่องสำอาง ซึ่งในปัจจุบันมีสมุนไพรหลายชนิดที่นิยมใช้เป็นส่วนผสมของเครื่องสำอางและได้รับความนิยมอย่างดีเนื่องจากผู้ใช้มั่นใจว่าปลอดภัยมากกว่าการใช้สารเคมี และใช้เป็นผลิตภัณฑ์ป้องกันกำจัดศัตรูพืช สมุนไพรจำพวกที่มีฤทธิ์เบื่อเมาหรือมีรสขม และข้อดีของการใช้สมุนไพร คือ ไม่มีฤทธิ์ตกค้างที่เป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อมและมีราคาถูกกว่ายาแผนปัจจุบันมาก

1.8 การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและยั่งยืน

การใช้ทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ในการตอบสนอง ความต้องการของมนุษย์ ที่ต้องมีการอนุรักษ์ (conservation)การทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นคงสภาพเดิม หรือเกิดการสูญเปล่าน้อยที่สุด ซึ่งเริ่มจาก 1. การสำรวจข้อมูล ทราบถึงรายละเอียดต่าง ๆ เช่น แหล่งที่มา ปริมาณ คุณลักษณะ คุณสมบัติ วิธีการนำมาใช้ ผลกระทบของการสูญเสีย สาเหตุของการขาดแคลนหรือเสื่อมคุณภาพ 2. การป้องกันรักษา การพยายามทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับทรัพยากรธรรมชาติให้น้อยที่สุด หรือไม่เกิดขึ้นเลยและมีกระบวนการจัดการ (management) การจัดการใช้ทรัพยากรฯ อย่างถูกวิธีและเป็นระบบ เพื่อให้ทรัพยากรฯ เพียงพอกับความต้องการ และเกิดผลกระทบน้อยที่สุด และจะต้องมีการควบคุมการใช้ประโยชน์ในแต่ละประเภทให้มีความรัดกุม ชัดเจนเพียงพอที่จะนำไปปฏิบัติ รวมทั้งต้องหามาตรการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และได้ประโยชน์ไปพร้อมๆกัน (โรงเรียนดำรงราษฎร์สงเคราะห์ จังหวัดเชียงราย, สืบค้นวันที่ 20 มกราคม 2559)

1.9 การแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน

การแพทย์แผนไทย (Thai Traditional Medicine) คือ วิถีการดูแลสุขภาพของคนไทยที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีไทย มีการใช้สมุนไพรทั้งในรูปแบบอาหารและยา ใช้ในการอบ การประคบ การนวด การแพทย์แผนไทยมีการวินิจฉัยโรคเป็นแบบความเชื่อแบบไทย มีองค์ความรู้เป็นทฤษฎีโดยพื้นฐานทางพุทธศาสนาผสมกลมกลืนกับความเชื่อทางพิธีกรรมมีการเรียนการสอนและการถ่ายทอดความรู้อย่างกว้างขวางสืบทอดมายาวนานหลายพันปี นับเป็นภูมิปัญญาไทยที่น่าสนใจ (สถาบันการแพทย์แผนไทย, 2551)

การแพทย์พื้นบ้าน (Traditional Medicine) เป็นระบบวัฒนธรรมในการดูแลรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน มีเอกลักษณ์เฉพาะวัฒนธรรม และมีการเรียนรู้โดยอาศัยรากฐานประสบการณ์และรากฐานความเชื่อศาสนา ระบบการแพทย์พื้นบ้านประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และบริบททางสังคมวัฒนธรรม นอกจากนั้นระบบการแพทย์พื้นบ้านยังมีปฏิสัมพันธ์กับระบบการแพทย์แผนปัจจุบันและระบบการแพทย์อื่นในสังคม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ระบบการแพทย์พื้นบ้านไม่หยุดนิ่งและมีการปรับตัวตลอดเวลา องค์ความรู้ภูมิปัญญาส่วนใหญ่มักเป็นทักษะและประสบการณ์ที่สะสมอยู่กับหมอยาผู้นั้นเองไม่มีการขีดเขียนบันทึกเป็นตำรา สำหรับหมอพื้นบ้านที่สะสมความรู้ในรูปของตำราก็พบว่าตำราเหล่านี้อยู่ในสภาพที่เสี่ยงต่อการชำรุด

เสียหายหรือมีการชำรุดสูญหายไปแล้ว ส่วนใหญ่ยังไม่มีศิษย์หรือผู้สืบทอดความรู้ สภาพที่ดำรงอยู่ดังนี้บ่งบอกแนวโน้มที่น่าเป็นห่วงในการสืบต่อความรู้ของหมอพื้นบ้านและมีข้อสังเกตเกี่ยวกับสาเหตุที่เป็นอุปสรรคในการหาผู้มาสืบต่อความรู้หมอยาพื้นบ้านที่ลดน้อยลง (ดารณี อ่อนชมจันทร์, 2548)

แม้ว่าการรักษาโรคของแพทย์แผนปัจจุบันจะเจริญก้าวหน้ามากเพียงใด แต่ยังมีประชาชนจำนวนหนึ่งที่ยังคงใช้วิธีการรักษาด้วยการแพทย์แผนไทย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมา รวมทั้งแผนพัฒนาการสาธารณสุขแห่งชาติฉบับที่ 4 ได้กล่าวถึงงานสาธารณสุขมูลฐานที่จะส่งเสริมให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ และเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพอนามัยของคนในชุมชน จึงเป็นการฟื้นฟูการแพทย์แผนไทยและภูมิปัญญาไทยขึ้นโดยการแพทย์แผนไทยมีความสอดคล้องกับการแพทย์พื้นบ้านที่ใช้การดูแลสุขภาพร่วมกับความเชื่อพิธีกรรมวัฒนธรรมประเพณีและทรัพยากรที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น (เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญและคณะ, 2539)

ด้วยเหตุนี้ภาครัฐและองค์กรสถาบันต่าง ๆ รวมทั้งภาคเอกชน เริ่มให้ความสนใจพยายามฟื้นฟูและพัฒนาการแพทย์พื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ยังจำกัดในส่วนกลางของประเทศที่สืบทอดมรดกจากราชสำนักเป็นหลัก หรือที่เรียกว่า “การแพทย์แผนไทย” ในขณะที่แต่ละภูมิภาคต่างมีมรดกการแพทย์ของตนที่แตกต่างกันตามระบบนิเวศและวัฒนธรรมของตน การละทิ้งภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้านมาเป็นเวลานานโดยการขาดการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่องทำให้ความรู้ด้านนี้ไม่ได้รับการพัฒนาแล้วกำลังจะสูญหายไปจากสังคมไทย จึงจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องศึกษาวิจัยและพัฒนาฟื้นฟูให้เป็นระบบที่ชัดเจนเหมือนระบบการแพทย์แผนไทยจากส่วนกลาง ที่สำคัญคือกฎหมายยังไม่ยอมรับอย่างเป็นทางการว่าแต่ละท้องถิ่นมีระบบการแพทย์พื้นบ้านของตนดำรงอยู่คู่กับชุมชนแม้ว่าจะถูกกำหนดไว้ในทิศทางและนโยบายของการปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติแล้วก็ตาม (ดารณี อ่อนชมจันทร์, 2548)

1.10 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาเป็นผลมาจากการสั่งสมประสบการณ์จากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกัน หรือระหว่างกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาเหล่านี้เอื้ออำนวยให้คนไทยแก้ปัญหาการดำรงชีวิตได้ และสร้างสรรค์อารยธรรมของเราเอง โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุล (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2539) สอดคล้องกับนิยามของวรวุธ สุวรรณฤทธิ์ (2546) (อ้างถึงในสุธี เทพสุริวงศ์ และเบ็ญจวรรณ บัวขวัญ, 2547) ที่กล่าวไว้ว่าภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้

ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้รับจากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้เพื่อใช้ในการปรับตัวและดำรงชีพ ซึ่งได้มีการพัฒนาสืบสานกันมา ภูมิปัญญาจึงมีทั้งที่เกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ เพื่อแก้ปัญหาในการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลงกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ปรุงแต่ง พัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2548)

ภูมิปัญญาไทย มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีคุณค่าทางวัฒนธรรม ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญามีความเด่นชัดในเรื่องการใช้ทรัพยากรและองค์ความรู้พืชสมุนไพรอย่างยั่งยืนไว้หลายด้าน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2548) ดังนี้

1. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์พัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำและป่าชุมชน เป็นต้น

2. ด้านการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชนโดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพรอันมีอยู่หลากหลาย การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น

จากการแบ่งประเภทภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านทั้งการรักษาและการป้องกันโรค มีบทบาทและดำรงอยู่คู่ชุมชนมาทุกยุคทุกสมัย ควรค่าแก่การเก็บรวบรวมและรักษาไว้เป็นมรดกของชาติสืบไป

1.11 คำนิยามและความหมายของอุทยานแห่งชาติ

อุทยานแห่งชาติ ตามหลักสากลแล้วอุทยานแห่งชาตินั้น จะต้องมีพื้นที่ทั่วทั้งบริเวณไม่น้อยกว่า 6,250 ไร่ หรือประมาณ 10 ตารางกิโลเมตร ที่สำคัญในพื้นที่อุทยานแห่งชาตินั้นจะต้องมีธรรมชาติของวิวทิวทัศน์ที่สวยงาม (สำนักอุทยานแห่งชาติ, 2551)

อุทยานแห่งชาติในประเทศไทยเกิดขึ้นจากพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ซึ่งได้ให้ความหมายของอุทยานแห่งชาติไว้ว่า “บริเวณที่ดินแห่งใดที่มีสภาพธรรมชาติเป็นที่น่าสนใจ ให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติเดิม เพื่อสงวนไว้ให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาและรื่นรมย์ของประชาชน โดยรัฐจะประกาศพระราชกฤษฎีกา และให้มีแผนที่แสดงแนวเขตแห่งบริเวณที่กำหนดนั้นแนบท้ายพระราชกฤษฎีกาด้วย บริเวณที่กำหนดนี้เรียกว่า “อุทยานแห่งชาติ” ที่ดินที่จะกำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาตินั้น ต้องเป็นที่ดินที่มิได้อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใด ซึ่งมิใช่ทบวงทางการเมือง ให้มีกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า คณะกรรมการอุทยานแห่งชาติ ประกอบด้วย ปลัดกระทรวงเกษตรเป็นประธาน อธิบดีกรมป่าไม้ ผู้แทนกรมมหาดไทย ผู้แทนกรมที่ดิน และกรรมการอื่นไม่เกินสิบเอ็ดคนซึ่งคณะรัฐมนตรีแต่งตั้ง” (สำนักอุทยานแห่งชาติ , 2551)

พระราชกฤษฎีกาออกตามความในพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ประกาศป่าเขาใหญ่ ในท้องที่จังหวัดนครราชสีมา ปราจีนบุรี นครนายก และสระบุรี พื้นที่ 1,355,468.75 ไร่ เป็นอุทยานแห่งแรกของประเทศไทย ในวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2505 และในวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2505 ประกาศป่าภูกระดึงในท้องที่จังหวัดเลย พื้นที่ 217,581.25 ไร่ เป็นอุทยานแห่งที่ 2 (สำนักอุทยานแห่งชาติ,2551)

อาจกล่าวได้ว่า “อุทยานแห่งชาติ คือ พื้นที่อันกว้างใหญ่ ประกอบด้วยทรัพยากรอันมีค่า รักษาไว้ให้คงความสมบูรณ์ตามธรรมชาติ เพื่อการศึกษา ค้นคว้าวิจัย เป็นสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อน เป็นสมบัติแก่ประชาชนอย่างยั่งยืน” (สำนักอุทยานแห่งชาติ, 2551)

1.12 ข้อมูลพื้นฐานของอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง

1.12.1 ประวัติความเป็นมาของอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง

จากการที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ได้มีโครงการสร้างเขื่อนอเนกประสงค์ปิดกั้นลำน้ำคลองยัน เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าและกักเก็บน้ำไว้ใช้ช่วงหน้าแล้ง ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดปัญหาบุกรุกพื้นที่ป่ารอบอ่างเก็บน้ำจากราษฎรทั้งในพื้นที่และจากต่างพื้นที่ รวมทั้งการทำลายระบบนิเวศวิทยาในพื้นที่ที่จะดำเนินการก่อสร้างเขื่อน อีกทั้งสัตว์ป่าหลากหลายชนิด ทั้งสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม นกชนิดต่าง ๆ สัตว์เลื้อยคลาน และสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์ป่าคุ้มครองก็จะได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ซึ่งปัจจุบันได้ชะลอโครงการดังกล่าวไว้

ต่อมากรมป่าไม้ได้มีคำสั่งที่ 1169/2532 ลงวันที่ 31 กรกฎาคม 2532 ให้ นายเดชาวุธ เศรษฐพรรค์ นักวิชาการป่าไม้ 5 ไปสำรวจพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลเบื้องต้นบริเวณพื้นที่ที่จะดำเนินการก่อสร้างเขื่อนอเนกประสงค์ และพื้นที่ป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติท่าชนะและป่าเตรียมการสงวน คลองสก-คลองแสง-คลองยัน ในท้องที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีปรากฏว่าบริเวณดังกล่าวเป็นป่าดิบชื้นที่อุดมสมบูรณ์มาก ประกอบด้วยพันธุ์ไม้มีค่าหลายชนิดอย่างหนาแน่น มีสัตว์ป่าชุกชุม และนกนานาชนิดนอกจากนี้ยังมีจุดเด่นทางธรรมชาติที่สวยงาม เช่น จุดชมทะเลหมอกบ้านบางจำ น้ำตกบางจำ น้ำตกคลองพา การล่องแก่งลำน้ำคลองยัน และที่สำคัญอีกอย่างคือป่าส่วนนี้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่หล่อเลี้ยงชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานีและจังหวัดชุมพร ต่อมากรมป่าไม้ได้มีคำสั่งที่ 892/2532 ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน 2532 ให้ นายเดชาวุธ เศรษฐพรรค์ ไปดำเนินการสำรวจข้อมูลเพิ่มเติมและจัดตั้งพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าท่าชนะและป่าเตรียมการสงวนคลองสก - คลองแสง - คลองยัน ท้องที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีให้เป็นอุทยานแห่งชาติ กองอุทยานแห่งชาติได้รับรายงานจาก นายเดชาวุธ เศรษฐพรรค์ ตามหนังสือ ที่ กษ 0713/พิเศษ ลงวันที่ 26 ธันวาคม 2532 เห็นสมควรใช้ชื่ออุทยานแห่งนี้ว่า “อุทยานแห่งชาติคลองยัน” เนื่องจากเป็นคลองสำคัญและเป็นจุดเด่นในพื้นที่แต่กองอุทยานแห่งชาติได้พิจารณาเห็นว่า เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวรัฐบาลมีโครงการสร้างเขื่อนอเนกประสงค์แก่งกรุง ประกอบกับชื่อแก่งกรุงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย จึงเห็นสมควรใช้ชื่ออุทยานแห่งนี้ว่า “อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง” กรมป่าไม้จึงได้เสนอคณะกรรมการอุทยานแห่งชาติครั้งที่ 1/2533 เห็นสมควรให้ดำเนินการตราพระราชกฤษฎีกา กำหนดพื้นที่ป่าท่าชนะในท้องตำบลคลองพา ตำบลประสงค์ อำเภอท่าชนะ ตำบลปากหมาก อำเภอไชยา ตำบลปากฉลุย อำเภอท่าฉาง และตำบลตะกุกเหนือ กิ่งอำเภอวิภาวดี

จังหวัดสุราษฎร์ธานีให้เป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2534 ได้ลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 108 ตอนที่ 211 เป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 69 ของประเทศ

1.12.2 ขนาดและที่ตั้ง

อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 9 องศา 17 ลิปดา ถึง 9 องศา 44 ลิปดา เหนือ และเส้นแวงที่ 98 องศา 44 ลิปดา ถึง 98 องศา 55 ลิปดาตะวันออก หรือระหว่างค่าพิกัดทางภูมิศาสตร์ 471240–492475 ตะวันออก และ 1027410 - 1076045 เหนือ ของ P โซน 47 ในระบบ UTM มีเนื้อที่ประมาณ 541 ตารางกิโลเมตร หรือ 338,125 ไร่โดยมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	จรดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าควนแม่ยายหม่อน
ทิศใต้	จรดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองยัน
ทิศตะวันออก	จรดป่าสงวนแห่งชาติป่าท่าชนะ
ทิศตะวันตก	จรดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองยัน

1.12.3 ลักษณะทางกายภาพ

1.12.3.1 ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน สองแนวขนานกันในแนวเหนือ - ใต้ หุบเขาระหว่างเทือกเขาแดนเป็นต้นน้ำหลังสวนอยู่ทางด้านทิศเหนือ และคลองยันด้านทิศใต้ จุดสูงสุดในพื้นที่นี้คือ 849 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง บริเวณเขานมสาว ส่วนใหญ่พื้นที่มีลักษณะเป็นเขาดิน และมีแร่สำคัญที่มีอยู่ในบริเวณนี้คือ แร่ดีบุก

1.12.3.2 ลักษณะทางธรณีวิทยา

ยุคคาร์บอนิเฟอรัส-เพอร์เมียน (CP)

กลุ่มหินแก่งกระจานเป็นชื่อที่ใช้เรียกหินยุคคาร์บอนิเฟอรัส - เพอร์เมียน (อายุประมาณ 350-245 ล้านปี) ส่วนใหญ่ประกอบด้วย หินทราย หินดินดาน และหินโคลน พบทางด้านทิศตะวันตกของพื้นที่ และมีหน่วยย่อยของกลุ่มหินแก่งกระจานในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุงที่พบ 1 หมวด ได้แก่

หมวดหินเกาะเฮ (CPkh) ประกอบด้วย หินทราย และหินโคลน เนื้อปนกรวด สีเทาปนเขียวเนื้อละเอียดถึงปานกลาง เนื้อแน่น แข็ง ลักษณะกรวดกึ่งเหลี่ยมถึงกึ่งมน ความกลมน้อยถึงปานกลาง การคัดขนาดไม่ดี มีการเรียงตัวของเม็ดกรวดบริเวณใกล้แนวรอยเลื่อน บริเวณที่สัมผัสกับหินแกรนิตมีการแปรสภาพเป็นหินควอร์ตไซต์ หินฮอร์นเฟลส์ และหินทรายแปรสภาพ

ยุคครีเทเซียส (K)

หินยุคนี้มีอายุประมาณ 140-165 ล้านปี พบการการกระจายตัวบริเวณด้านทิศตะวันออกของพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง ประกอบด้วยหมวดหินย่อยในพื้นที่ 1 หมวด ได้แก่

หินอัคนีแทรกซ้อนชนิดหินแกรนิต ยุคครีเทเซียส (Kgr) ประกอบด้วยหินแกรนิตเนื้อละเอียดถึงหยาบ เนื้อสม่ำเสมอและเนื้อดอก มีการเรียงตัวของแร่ในบริเวณที่ใกล้กับรอยเลื่อน บางแห่งแร่เฟลด์สปาร์เป็นรูปตา ส่วนใหญ่แล้วจะแทรกดันเข้ามาในกลุ่มหิน แก่งกระจาน ทำให้เกิดเป็นแร่ดีบุก

1.12.4 ลักษณะทางปฐพีวิทยา

จากการสำรวจโดยกรมพัฒนาที่ดินระบุว่าเป็นดินที่จัดอยู่ในชุดดินที่ 50, 51, 62 (slope complex) โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ จะเป็นชุดดินที่ 62 หรือ slope complex ประกอบด้วยพื้นที่ภูเขาและเทือกเขา ซึ่งมีความลาดชันมากกว่า ร้อยละ 35 ลักษณะและสมบัติของดินที่พบไม่แน่นอน มีทั้งดินลึกและดินตื้นมีความอุดมสมบูรณ์แตกต่างกันไป แล้วแต่ชนิดของวัตถุต้นกำเนิดมักมีเศษหินหรือก้อนหินโผล่กระจัดกระจายทั่วไป ส่วนใหญ่ยังปกคลุมด้วยป่าไม้

1.12.5 ทรัพยากรน้ำ

พื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง มีลักษณะภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสลับซับซ้อนสองแนวเหนือ-ใต้ ประกอบด้วย เขาไฝ เขาแดน เขายายหม่อน มียอดเขาสูงสุดประมาณ 849 เมตรจากระดับน้ำทะเล เป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญคือ ลำน้ำคลองยัน ต้นแม่น้ำพุมดวงทางทิศใต้ และลำน้ำคลองสระ ต้นแม่น้ำหลังสวนด้านทิศเหนือ ซึ่งประกอบด้วยคลองและลำห้วยเล็ก ๆ มากมาย ได้แก่ คลองสระ คลองชง ห้วยลาชี ห้วยหินโล่ ห้วยเขาแดน ห้วยปลาย ห้วยป่าหมาก

1.12.6 ทรัพยากรป่าไม้

อุทยานแห่งชาติแก่งกรุงมีภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสลับซับซ้อนมีปริมาณฝนตกชุก ทำให้ปกคลุมไปด้วยป่าดิบชื้น (tropical rain forest) ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 98 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติ พบไม้มีค่าและไม้พื้นล่างขึ้นอยู่หนาแน่น พันธุ์ไม้มีค่าทางเศรษฐกิจที่พบมาก ได้แก่ หลุมพอ จำปา และยางชนิดต่างๆ พืชพื้นล่างพวกเฟิร์น มีขึ้นทั่วไป รวมทั้งกระโถนพระฤาษี เถาวัลย์ชนิดต่างๆ ทั้งขนาดใหญ่และเล็ก ทำให้สภาพป่าแน่นทึบมาก

1.12.7 ลักษณะภูมิอากาศ

เนื่องจากสภาพพื้นที่โดยทั่วไปของอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง เป็นป่าดิบชื้น ดังนั้น สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปจึงมีความชื้นสูง ซึ่งทำให้มีฝนตกเกือบตลอดปี และมีอากาศค่อนข้างเย็น เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าว ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ภาคใต้ตอนบน ซึ่งได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ จึงมีฤดูกาลเพียง 2 ฤดูคือ

ฤดูร้อน ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน

ฤดูฝน ระหว่างเดือนพฤษภาคม – มกราคม

1.12.8 อุณหภูมิ

ค่าอุณหภูมิเฉลี่ยรายปีบริเวณพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 26.9 องศาเซลเซียส ค่าอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ยรายปีมีค่าเท่ากับ 31.8 องศาเซลเซียส และค่าอุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ยรายปีมีค่าเท่ากับ 22.3 องศาเซลเซียส

1.12.9 ความชื้นสัมพัทธ์

ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ย บริเวณพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง มีค่าเท่ากับ 77.1 เปอร์เซ็นต์ เดือนพฤศจิกายน เป็นเดือนที่มีค่าความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยสูงสุด มีค่าเท่ากับ 83.2 เปอร์เซ็นต์ และความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยต่ำสุด มีค่าเท่ากับ 69.4 เปอร์เซ็นต์ ในเดือนเมษายน

1.13 การจัดการอุทยานแห่งชาติ

การจัดการอุทยานแห่งชาติ หมายถึง กระบวนการขั้นพื้นฐานในการจัดการผลผลิต ซึ่งดึงดูดผู้ใช้ และการเปลี่ยนแปลงข้อจำกัดทางธรรมชาติที่ควรเป็นหรือ/และจำเป็น (สัมฤทธิ์ ตูลเพ็ง , 2535)

การวางแผนการจัดการอุทยานแห่งชาติ ควรมีการบูรณาการร่วมกันระหว่างภาครัฐกับการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อพัฒนากลยุทธ์การอนุรักษ์ทรัพยากร เพื่อให้เห็นถึงประโยชน์และคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้อย่างแท้จริง ซึ่งปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ เพศ ระดับการศึกษา การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ และทัศนคติของประชาชนที่มีต่อผู้นำชุมชน (ธวัชชัย สุขลอย, 2547)

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่า ชุมชนมีบทบาทในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทักษะในการจัดการป่า หรือการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน นอกจากช่วยให้เกษตรกรปรับปรุงประสิทธิภาพผลผลิตแล้ว ยังสามารถช่วยฟื้นฟูป่า และอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (Rerkasem *et al.,* 2009)

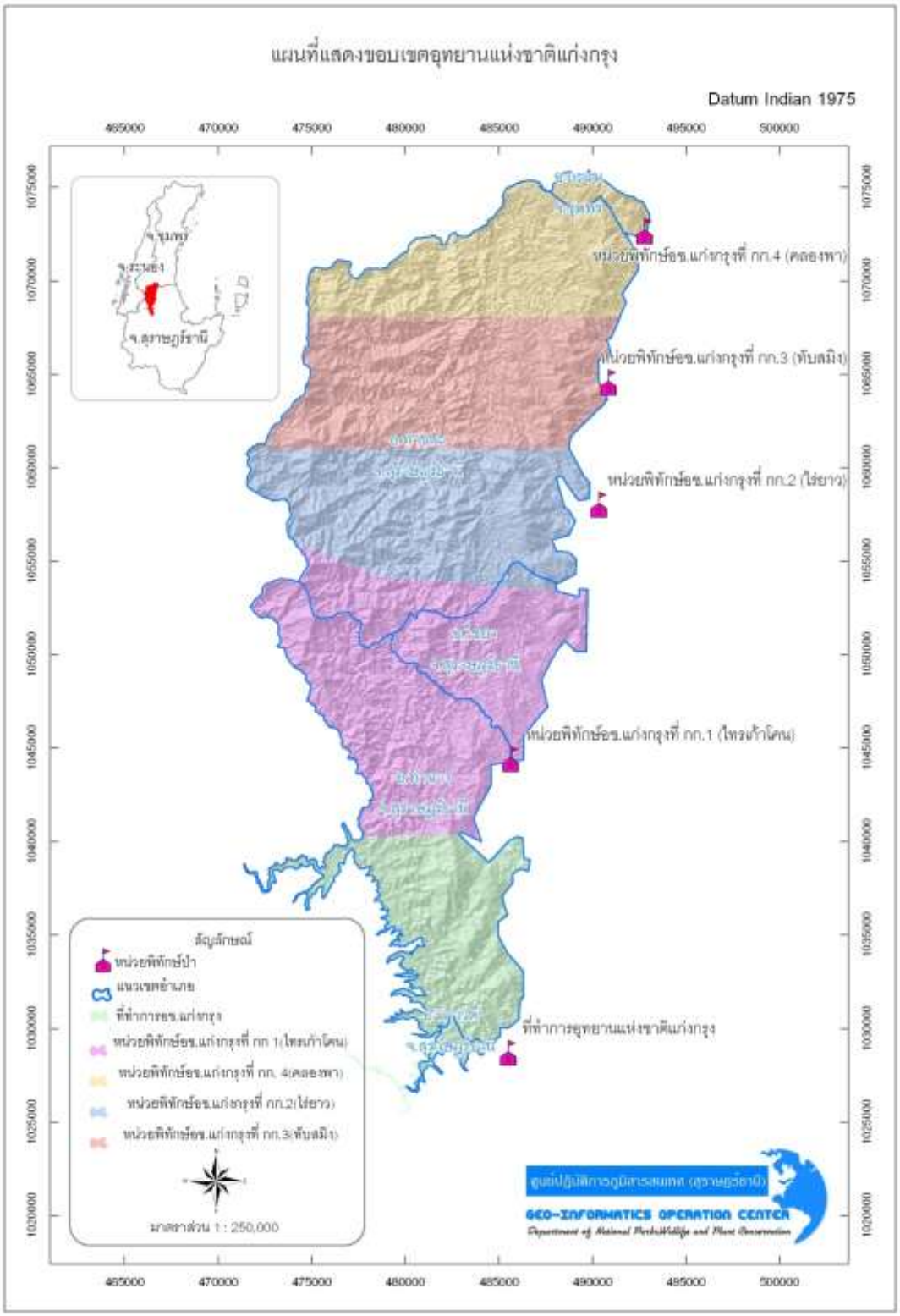

ภาพที่ 1.2 แสดงพื้นที่ศึกษา (แผนที่ขอบเขตอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี)

ที่มา :ศูนย์ปฏิบัติการภูมิสารสนเทศ สุราษฎร์ธานี (2554)

1.14 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กิตติ สมบัติ นงพรรณ พิริยานุพงศ์ และสายันต์ อาจณรงค์ (2546) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพตนเองของชาวมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการศึกษาพบว่า อาการเจ็บป่วยที่รักษาโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ การต่อกระดูก การรักษาไส้เลื่อนด้วยสมุนไพร การรักษาอาการอัมพฤกษ์ อัมพาตด้วยการนวด การรักษาอาการชักด้วยสมุนไพร การรักษานิ่วด้วยสมุนไพร การรักษาอาการปวดฟันด้วยเวทมนต์ การคลอดกับผดุงครรภ์โบราณหรือหมอตำแย การรักษาแบบพื้นบ้านนี้จึงยังได้รับความนิยม เนื่องจากผู้รักษาไม่ได้กำหนดค่ารักษา เป็นลักษณะของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สำหรับผู้ให้การรักษา (หมอพื้นบ้าน) ในแต่ละประเภทได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากลักษณะเดียวหรือหลายลักษณะร่วมกัน ได้แก่ การถ่ายทอดโดยการปฏิบัติสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ โดยการเรียนรู้ด้วยตนเอง การสืบทอดภูมิปัญญาเหล่านี้จึงตกมาถึงปัจจุบัน

จักรพงศ์ แท่งทอง (2550) รายงานว่าในหลายปีที่ผ่านมาประเทศไทยต้องสูญเสียงบประมาณด้านการสาธารณสุขในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสียไปกับการรักษาโรคด้วยวิธีการทางการแพทย์สมัยใหม่ จากข้อมูลกระทรวงสาธารณสุขในปีงบประมาณ 2551 ชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลจำเป็นต้องจัดสรรงบประมาณให้กับกระทรวงสาธารณสุขมีมูลค่าถึง 142,192 ล้านบาท เนื่องจากเป็นการรักษาแบบการแพทย์แผนตะวันตกและตะวันออกจึงต้องสิ้นเปลืองงบประมาณไปกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่นำเข้ามา

ปฏิญญา พรรณราย (2540) ศึกษากระบวนการแสวงหาบริการสุขภาพของผู้หญิงที่เป็นโรคความดันโลหิตสูงในภาคใต้ จากการศึกษากลุ่มตัวอย่างจำนวน 200 คน ที่โรงพยาบาลสงขลาและสุราษฎร์ธานี พบว่า แหล่งที่ไปเลือกรับบริการได้แก่ คลินิก โรงพยาบาลชุมชนโรงพยาบาลศูนย์ฯ รวมทั้งสถานีอนามัย/ศูนย์บริการสาธารณสุขชุมชน แหล่งรักษาแผนโบราณและร้านขายยา เหตุผลสำคัญในการเลือกคือ ใกล้ที่พัก เดินทางสะดวก การเปลี่ยนแหล่งรักษาส่วนใหญ่เนื่องมาจากค่ารักษาแพง หรือใช้สวัสดิการค่ารักษาพยาบาลไม่ได้ รองลงมาคือรักษาไม่ได้ผลหรืออาการรุนแรงขึ้น

ปัทมานันท์ หินวิเศษ (2549) ศึกษาหมอพื้นบ้านกับการรักษาผู้ป่วยด้วยสมุนไพร กรณีศึกษาตำบลขามป้อม อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า หมอพื้นบ้านมีการแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ หมอสมุนไพร หมอเป่า หมอกระดูก และหมอจับเส้น สำหรับกระบวนการ

รักษาผู้ป่วยเป็นไปในแนวเดียวกัน คือมีขั้นสอบประวัติ ขั้นตรวจร่างกาย ขั้นรักษา หมอสมุนไพรจะจัดยาเป็นชุดให้ผู้ป่วยต้มดื่ม หมอเป่าจะทำความสะอาดหัวฝีท่องคาถากำกับ ฝนเห็ดบนหินลับมีดนำไปพอกที่หัวฝี หมอกระดูกต้องบูชาครูก่อนรักษาด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์เป็นต้น

ปฐมา จันทรพล ศรายุทธ ตันเถียร และอรทัย เนียมสุวรรณ (2557) ศึกษาความหลากหลายของพืชสมุนไพรสำหรับรักษาอาการไข้ จากอุทยานแห่งชาติเขาพนมเบญจา จังหวัดกระบี่ พบพืชสมุนไพรที่ใช้รักษาไข้จำนวน 83 ชนิด จัดอยู่ใน 71 สกุล 47 วงศ์ วงศ์พืชสมุนไพรพบมากที่สุด คือวงศ์ Euphorbiaceae และ Fabaceae จำนวนวงศ์ละ 8 ชนิด โดยส่วนของพืชที่นิยมนำมาใช้คือ ราก

มงคล ศุภสุข (2558) ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์การใช้สมุนไพรพื้นบ้านในการรักษาโรคในเขตตำบลกุดชมภู อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี และสรุปไว้ว่า แนวทางการอนุรักษ์พืชสมุนไพรพื้นบ้านต้องใช้หลักการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ สมาชิกชุมชนควรมีการจัดตั้งองค์กร หรือรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการในการจัดการอนุรักษ์และการรักษาพืชสมุนไพรพื้นบ้านโดยมีองค์กรในท้องถิ่น หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

วุฒินันท์ พระภูจำนง (2534) ศึกษาการรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพรของชาวชนบท อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า เมื่อมีการเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ชาวชนบทจะรักษาด้วยตนเองโดยใช้สมุนไพรที่มีอยู่ตามท้องถิ่น จากประสบการณ์และความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ หากเจ็บป่วยมากหรือรักษาตัวเองไม่หายจะปรึกษาหมอพื้นบ้าน หมอพื้นบ้านและหมอพระ ซึ่งอยู่ในหมู่บ้านตนเองหรือใกล้เคียง ถ้าไม่ดีขึ้นจะหันไปพึ่งยาชุดยาซองหรือให้แพทย์แผนปัจจุบันรักษาและหากแผนปัจจุบันรักษาไม่หายก็จะกลับมารักษากับหมอพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพรอีกครั้ง เป็นที่พึ่งสุดท้ายและพบว่าในการใช้ยาสมุนไพรของหมอพื้นบ้านบางครั้งจะมีไสยศาสตร์ร่วม

ยงศักดิ์ ตันติปิฎกและคณะ (2543) ได้ทำการศึกษาสำรวจทบทวนสถานการณ์การแพทย์พื้นบ้าน เพื่อทำความเข้าใจสถานะปัจจุบันของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพอันจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการผสมผสานระบบการแพทย์พื้นบ้านสู่ระบบสุขภาพไทยอย่างเหมาะสมและพิจารณาถึงความเป็นไปได้ที่ผนวกและพัฒนาเข้าสู่ระบบประกันสุขภาพในอนาคต ยงศักดิ์ได้จำแนกภูมิปัญญาพื้นบ้านไทยด้านสุขภาพหรือแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการดูแลรักษาสุขภาพของ

คนไทยเป็น 2 ส่วนคือการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้าน (Indigenous Self-Care) และการแพทย์พื้นบ้าน (Traditional Medicine)

วิเชียร ไทยเจริญ (2548) ศึกษาเรื่องการดำรงอยู่ของหมอพื้นบ้านในบริบทการพัฒนาการแพทย์สมัยใหม่ กรณีศึกษา อำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า หมอพื้นบ้าน เป็นผู้รับการสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ ตามความสามารถในการเลือกรับปรับใช้ ทำให้ส่วนใหญ่ดำรงตัวตนอยู่ได้ มีการเรียนรู้การแพทย์พื้นบ้านเพิ่มเติม มีความรู้ที่หลากหลายนั่นเอง

สนั่น ศุภธีรสกุลและคณะ (2550) ทำการสำรวจภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านจังหวัดสงขลาและสตูลจำนวน 9 คนโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ซึ่งใช้แบบสอบถามร่วมกับการสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิด การบันทึกเทป และเก็บตัวอย่างพืชสมุนไพร เพื่อนำมาระบุชนิด ผลการศึกษาสามารถรวบรวมตำรับยาทั้งหมด 306 ตำรับซึ่งครอบคลุม 13 กลุ่มโรค

สุนทร อองกุลนะ (2547) ศึกษาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ของโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ และสรุปไว้ว่า แนวทางในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โรงเรียนควรสร้างความเข้าใจกับชุมชน ให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดนโยบาย วางแผนพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนร่วมกับครู ส่วนชุมชนควรสนับสนุนปัจจัยต่างๆ ประสานงานและเสนอความต้องการให้โรงเรียนทราบและร่วมวางแผนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกับโรงเรียน

อรุณพร อิฐรัตน์ และคณะ (2545) ศึกษาภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย โดยใช้แบบสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจำนวน 156 ราย จาก 13 อำเภอในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส พบว่า หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุระหว่าง 61-70 ปี นับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนใหญ่ มีอาชีพหลักคือทำนา ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ได้รับความรู้การใช้สมุนไพรจากการสืบทอด ความรู้ส่วนใหญ่เป็นความรู้เกี่ยวกับการนวดตัว ประคบสมุนไพร และการใช้สมุนไพรรักษาโรค หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่จะได้สมุนไพรมาจากการเก็บจากธรรมชาติ จากการศึกษาความถี่ของสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านนิยมใช้ พบว่า สมุนไพรที่ใช้รักษาอาการจะเหมือนกับที่กำหนดในคู่มือการใช้สมุนไพรตามโครงการสาธารณสุขมูลฐานของกระทรวงสาธารณสุข แสดงให้เห็นว่า หมอพื้นบ้านนิยมใช้สมุนไพรที่มีรายงานทางวิทยาศาสตร์สนับสนุนการใช้เป็นส่วนใหญ่อยู่แล้ว

อรทัย เนียมสุวรรณ และศรายุทธ ตันเถียร (2558) ศึกษาพืชสมุนไพรที่ใช้ดูแลสุขภาพสตรีจากอุทยานแห่งชาติเขาพนมเบญจา จังหวัดกระบี่ พบว่า พืชสมุนไพรที่ใช้ดูแลสุขภาพสตรี จำนวน 90 ชนิด ส่วนของพืชที่นิยมใช้ คือ ราก (30%) พืชสมุนไพรทั้งหมด สามารถแบ่งตามสรรพคุณเป็น 22 โรค/อาการ พบพืชสมุนไพรบำรุงโลหิตมากที่สุด

โอภาส ชามะรัมย์ (2545) ศึกษาภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วยกรณีศึกษา นายแววงศ์ คำโสม บ้านโคนผง ตำบลสานตม อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย ผลการศึกษา พบว่า วิธีบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้านจะใช้สมุนไพรและเวทมนตร์คาถา ซึ่งกลุ่มผู้ป่วยที่มารับการรักษาส่วนมากเคยได้รับการรักษาจากหมอแผนปัจจุบันมาก่อน เมื่อไม่หายจึงมารักษากับหมอพื้นบ้าน ในขั้นตอนการเตรียมการหมอพื้นบ้านจะเตรียมสมุนไพรและวัตถุสิ่งของบูชาด้วยตนเอง มีการวินิจฉัยโรคโดยการคลำชีพจรหลอดลม นิ้วมือและมีการสอบถามอาการขั้นตอนการบำบัดรักษาจะใช้สมุนไพรจากพืชโดยวิธีการต้มฝนละลายน้ำ เพื่อให้ดื่มและใช้ประคบบริเวณที่เจ็บปวด ขั้นตอนการประเมินการรักษาจะพิจารณาจากอาการของผู้ป่วยที่มารับการบำบัดรักษาและสอบถามจากผู้ป่วยโดยตรง

ซึ่งปัจจุบันพบว่าองค์ความรู้ภูมิปัญญาส่วนใหญ่มักเป็นทักษะและประสบการณ์ที่สะสมอยู่กับหมอยาผู้นั้นเอง ไม่มีการขีดเขียนบันทึกเป็นตำรา สำหรับหมอพื้นบ้านที่สะสมความรู้ในรูปของตำราก็พบว่าตำราเหล่านี้อยู่ในสภาพที่เสี่ยงต่อการชำรุดเสียหาย หรือมีการชำรุดสูญหายไปแล้วส่วนใหญ่ และยังไม่มีศิษย์หรือผู้สืบทอดความรู้ต่อสภาพที่ดำรงอยู่ ดังนี้บ่งบอกแนวโน้มที่น่าเป็นห่วงในการสืบต่อความรู้ของหมอพื้นบ้าน และมีข้อสังเกตเกี่ยวกับสาเหตุที่เป็นอุปสรรคในการหาผู้มาสืบต่อความรู้หมอยาพื้นบ้านที่ลดน้อยลง ดังนี้

1. ค่านิยมและแรงจูงใจที่คนจะสืบต่อความรู้หมอพื้นบ้านเปลี่ยนแปลงไป แรงจูงใจเดิมที่สนใจศึกษาเพราะอยากเป็นอยากช่วยเหลือผู้อื่น และเห็นการรักษามาตั้งแต่ครอบครัวอาจไม่เพียงพอแล้ว แรงจูงใจทางเศรษฐกิจและการเลี้ยงชีพมีความสำคัญกว่า จะเห็นได้ว่ามีคนจำนวนมากสนใจเรียนและสอบใบประกอบโรคศิลปะแพทย์แผนไทย เพราะสามารถนำมาเป็นอาชีพเพื่อหารายได้และได้รับการยอมรับจากทางราชการ ในขณะที่หมอพื้นบ้านแม้ได้รับการยอมรับในชุมชนแต่อาจไม่สามารถประกอบเป็นอาชีพหลักได้ และไม่ได้การยอมรับจากทางราชการ

2. ข้อจำกัดเฉพาะในการคัดเลือกผู้สืบต่อความรู้ของหมอพื้นบ้านเอง แม้หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่บอกว่ายินดีสืบทอดความรู้ให้แก่ใครก็ได้ที่สนใจ แต่ไม่ได้หมายความว่าทุกคน

เป็นหมอได้ ซึ่งหมอพื้นบ้านแต่ละคนมักจะมีหลักเกณฑ์กำหนดว่าผู้ที่จะสามารถรับการถ่ายทอดความรู้จากหมอพื้นบ้านได้

3. ความรู้และทักษะประสบการณ์ในการบำบัดรักษาของหมอพื้นบ้านอาจดูด้อยประสิทธิภาพและขาดความเป็นระบบ ความรู้เหล่านี้อาจเสื่อมสภาพตามกาลเวลากลายเป็นเทคนิควิทยาการที่ล้าสมัย

4. การลดลงของแหล่งวัตถุดิบสมุนไพร การรักษาของหมอพื้นบ้านต้องอาศัยวัตถุดิบสมุนไพรซึ่งได้มาจากป่าและทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เมื่อพื้นที่ป่าและทรัพยากรธรรมชาติลดลง มีผลให้การรักษาของหมอยาพื้นบ้านยากลำบากมากขึ้น และมีประสิทธิภาพลดลง รวมถึงความสะดวกในการจัดหายาสมุนไพรมาบำบัดรักษาผู้ป่วยก็จัดหามาบริการได้ยากลำบากขึ้น

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าความรู้ที่สั่งสมกันมาในการใช้พืชสมุนไพของชุมชนต่าง ๆ เป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของชาติ ซึ่งนักวิชาการ ภาครัฐ และผู้บริหารประเทศควรให้ความสนใจ และบริหารจัดการอย่างเข้มงวดและจริงจัง จัดการให้มีการสำรวจ รวบรวม และศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ประชนชาวไทยก่อนจะถูกชาวต่างชาติเก็บเกี่ยวไปเพียงฝ่ายเดียวในเช่นอดีต

จากทฤษฎีและการศึกษาที่ผ่านมา สามารถสรุปได้ว่า วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความรู้ผู้สืบทอดความรู้ ภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพรและทรัพยากรธรรมชาตินั้น ทุกกระบวนการที่เกิดขึ้นล้วนมีความเชื่อมโยงกันในมิติด้านสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการศึกษาสังคมพืชสมุนไพรท้องถิ่นผนวกเข้ากับองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอยาสมุนไพรและเจ้าหน้าที่แพทย์แผนไทยในท้องถิ่นเพื่อร่วมกันหาแนวทางการจัดการพืชสมุนไพรท้องถิ่น จึงนับเป็นเรื่องที่สำคัญ โดยเฉพาะการศึกษาในพื้นที่อุทยานแห่งชาตินั้น เป็นการศึกษาที่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่าง คนในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพร การใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ด้วยกัน ซึ่งการศึกษาดังกล่าว อาจเป็นพื้นที่กรณีศึกษาและนำมาประยุกต์ใช้สำหรับการบริหารจัดการระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนกับการอนุรักษ์พืชสมุนไพร ให้แก่อุทยานแห่งชาติอื่นๆ ต่อไป

บทที่ 2

วิธีการวิจัย

2.1 ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาสังคมพืชสมุนไพรในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานีและศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอยาพื้นบ้านและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำแผนกแพทย์แผนไทยกับการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันที่สำรวจพบในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง และร่วมกันหาแนวทางการจัดการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรพืชสมุนไพรท้องถิ่นอย่างคุ้มค่าและยั่งยืน โดยการเลือกสำรวจพืชสมุนไพรในแปลงตัวอย่างถาวร ขนาด 120 x 120 ตารางเมตร ของศูนย์นวัตกรรมอุทยานแห่งชาติและพื้นที่คุ้มครองจังหวัดสุราษฎร์ธานีในป่าดิบชื้นอุทยานแห่งชาติแก่งกรุงจังหวัดสุราษฎร์ธานี การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพร และแนวทางการจัดการพืชสมุนไพร โดยวิธีการสัมภาษณ์และสนทนากับหมอยาพื้นบ้านจำนวน 9 คน และเจ้าหน้าที่ของรัฐแผนกแพทย์แผนไทยโรงพยาบาลประจำอำเภอและโรงพยาบาลประจำตำบล ในอำเภอวิภาวดี ท่าฉาง ไชยา ท่าชนะ ส่วนอำเภอรอบแนวเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง อำเภอคีรีรัฐนิคม เคียนซา พุนพิน และอำเภอกาญจนดิษฐ์ในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.2.1 อุปกรณ์สำหรับเก็บข้อมูลพืชสมุนไพรในแปลงตัวอย่างถาวร ตารางบันทึกข้อมูลเพื่อเก็บข้อมูลพืชสมุนไพร ชนิด จำนวน สรรพคุณ ที่ใช้ประโยชน์ ขณะเก็บข้อมูลในแปลงตัวอย่างถาวร

2.2.2 อุปกรณ์สำหรับเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ แบบสอบถามเชิงลึกสัมภาษณ์หมอยาพื้นบ้านและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในชุมชน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร ชนิด สรรพคุณ ภูมิปัญญาต่าง ๆ ด้านการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรและแนวทางการจัดการเพื่อการอนุรักษ์พืชสมุนไพร

2.3 การทดสอบคุณภาพของเครื่องมือ

เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ คือแบบสัมภาษณ์เชิงลึกใช้สัมภาษณ์หมอยาพื้นบ้านและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำแผนกแพทย์แผนไทยประจำโรงพยาบาลประจำอำเภอ และประจำโรงพยาบาลประจำตำบลในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี เครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจำเป็นต้องมีคุณภาพที่สำคัญ คือ ความตรง (Validity) และความเที่ยง (Reliability) ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา (Content Validity) เพื่อให้เนื้อหาครอบคลุมรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องที่จะทำการศึกษาแล้วจึงนำไปทดลองใช้เก็บรวบรวมข้อมูล (Try Out) หมอพื้นบ้านและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษา คือ โรงพยาบาลพระแสง อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปรับแก้ไขแบบสัมภาษณ์ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจริง

2.4 วิธีดำเนินงานวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณร่วมกับงานวิจัยเชิงคุณภาพ การดำเนินงานวิจัยเชิงปริมาณมุ่งเน้นได้มาซึ่งข้อมูลสังคมพืชสมุนไพร มีค่าการคำนวณที่ได้มาจากสูตรของข้อมูลที่ชัดเจน ส่วนงานวิจัยเชิงคุณภาพการดำเนินงานการเก็บข้อมูลโดยการใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และนำมาวิเคราะห์บรรยายเป็นสถิติเชิงพรรณนา เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรชนิดเดียวกันกับที่สำรวจพบในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานีและร่วมกันหาแนวทางการจัดการพืชสมุนไพรท้องถิ่นในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง ลักษณะการดำเนินงานวิจัยจึงแบ่งเป็นสองส่วน ดังนี้

2.4.1 การสุ่มตัวอย่างพืชสมุนไพรในอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง ผู้วิจัยเลือกสำรวจในพื้นที่แปลงตัวอย่างถาวร (permanent sample plot) ของศูนย์นวัตกรรมอุทยานแห่งชาติและพื้นที่คุ้มครองจังหวัดสุราษฎร์ธานี ขนาด 120 x 120 เมตร พิกัดทางภูมิศาสตร์ มุมล่างซ้าย 484843 E 102890 N มุมล่างขวา 484963 E 1028906 N มุมบนซ้าย 484843 E 1029026 N และมุมบนขวา 484963 E 1029026 N (ภาพที่ 2.1) มีค่าระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ค่าต่ำสุด 89 เมตร และมีค่าความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางสูงสุดที่ 158 เมตร ลักษณะของพื้นที่สูงทางฝั่งทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และลาดเอียดลงมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีแนวเขาสูงชันบริเวณกลางแปลงสลับกับร่องน้ำและโขดหินในแนวตะวันออก – ตก (ภาพที่ 2.2) เหมาะสมแก่การวางแปลงเพื่อศึกษาพันธุ์ไม้ โดยเฉพาะพืชสมุนไพรเนื่องจากลักษณะของพื้นที่สะดวกแก่การเข้าไปติดตามหรือ

ศึกษาพันธุ์ไม้ได้อย่างต่อเนื่อง และผู้วิจัยได้ทำการวางแปลงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 10 x 10 เมตร จำนวน 144 แปลง เพื่อเก็บตัวอย่างไม้ใหญ่ (tree) ทำการวางแปลงขนาด 4 x 4 เมตร จำนวน 36 แปลง เพื่อเก็บไม้หนุ่ม (sapling) ทำการวางแปลงขนาด 1 x 1 เมตร จำนวน 36 แปลง เพื่อเก็บกล้าไม้ (seeding) แปลงเล็กซ้อนอยู่ในแปลงใหญ่ ภาพที่ 2.3 และเก็บไม้เลื้อยหรือเถาวัลย์ในแปลงทั้งหมด การสำรวจพืชสมุนไพรนี้ ได้ทำการสำรวจ 2 ฤดูกาล คือ ฤดูร้อน ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน และฤดูฝน ช่วงเดือนพฤษภาคม – มกราคม ผู้วิจัยได้เดินทางไปสำรวจร่วมกับหมอยาสมุนไพร ผู้ประกอบโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทย/แผนไทยประยุกต์ คือหมอแฉล้ม มงคล และหมอแพร้ว ฤกษ์วรรณ เข้าร่วมในการสำรวจทั้ง 2 ฤดู ขณะเก็บข้อมูลได้มีการบันทึกภาพ บันทึกตำแหน่งโดยใช้เครื่อง GPS เพื่อระบุตำแหน่งที่พบพืชสมุนไพร พร้อมทั้งรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับตัวอย่างพืชสมุนไพรเช่น ชื่อท้องถิ่น ความสูง ขนาดเส้นรอบวง ส่วนที่นำมาใช้ประโยชน์ เป็นต้น และนำข้อมูลตัวอย่างพืชสมุนไพรที่สำรวจพบดังกล่าว มาตรวจสอบชนิด โดยอาศัยเอกสารรูปวิธาน (key) ตามหนังสือ หรือเปรียบเทียบรูปภาพจากเอกสารต่าง ๆ ได้แก่ หนังสือพืชสมุนไพร สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย

ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพืชสมุนไพรในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง นำมาวิเคราะห์หาชื่อ ชนิด วงศ์ และคำนวณหาโอกาสพบพืชสมุนไพรต่อพันธุ์ไม้ทั้งหมดที่เจริญเติบโตในพื้นที่ศึกษา สูตรในการคำนวณเป็นดังนี้

$$X = \frac{\text{จำนวนต้นพืชสมุนไพรแต่ละชนิดพันธุ์ (ต้น)}}{\text{จำนวนต้นไม้ที่เจริญเติบโตในแปลงตัวอย่างทั้งหมด (ต้น)}} \times 100$$

คำนวณหาค่าดรรชนีความสำคัญของพันธุ์ไม้แต่ละชนิดในแปลง (Importance Value Index: IVI) เพื่อบ่งชี้ถึงชนิดพันธุ์ไม้ที่ สำคัญในระบบนิเวศป่าดิบชื้นอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง โดยวิธีของ Whittaker (1970) อ้างตาม อุทิศ (2552)ค่าดรรชนีความสำคัญของพันธุ์ไม้ในสังคมพืช (Importance Value Index : IVI of Species in Plant Community) เป็นค่าการแสดงออกของไม้แต่ละชนิดในส่วนที่สัมพันธ์กับไม้อื่น ๆ ในสังคมนั้น พันธุ์ไม้ที่มีค่าดรรชนีความสำคัญสูงย่อมแสดงว่ามีการแสดงออกในสังคมนั้นได้ดีกว่าไม้ที่มีค่าดรรชนีความสำคัญต่ำกว่า อาจมีจำนวนต้นมากหรือมีการกระจายกว้างขวางหรือลำต้นใหญ่โต หรือทั้งหมดก็ได้ การคำนวณหาค่าดรรชนีความสำคัญของพันธุ์ไม้หาได้จากการรวมค่าความหนาแน่นสัมพัทธ์ ความถี่สัมพัทธ์ และความเด่นสัมพัทธ์ด้วยกัน สูตรในการคำนวณ เป็นดังนี้(ค่า IVI มีค่าตั้งแต่ 0 ไปจนถึง 300)

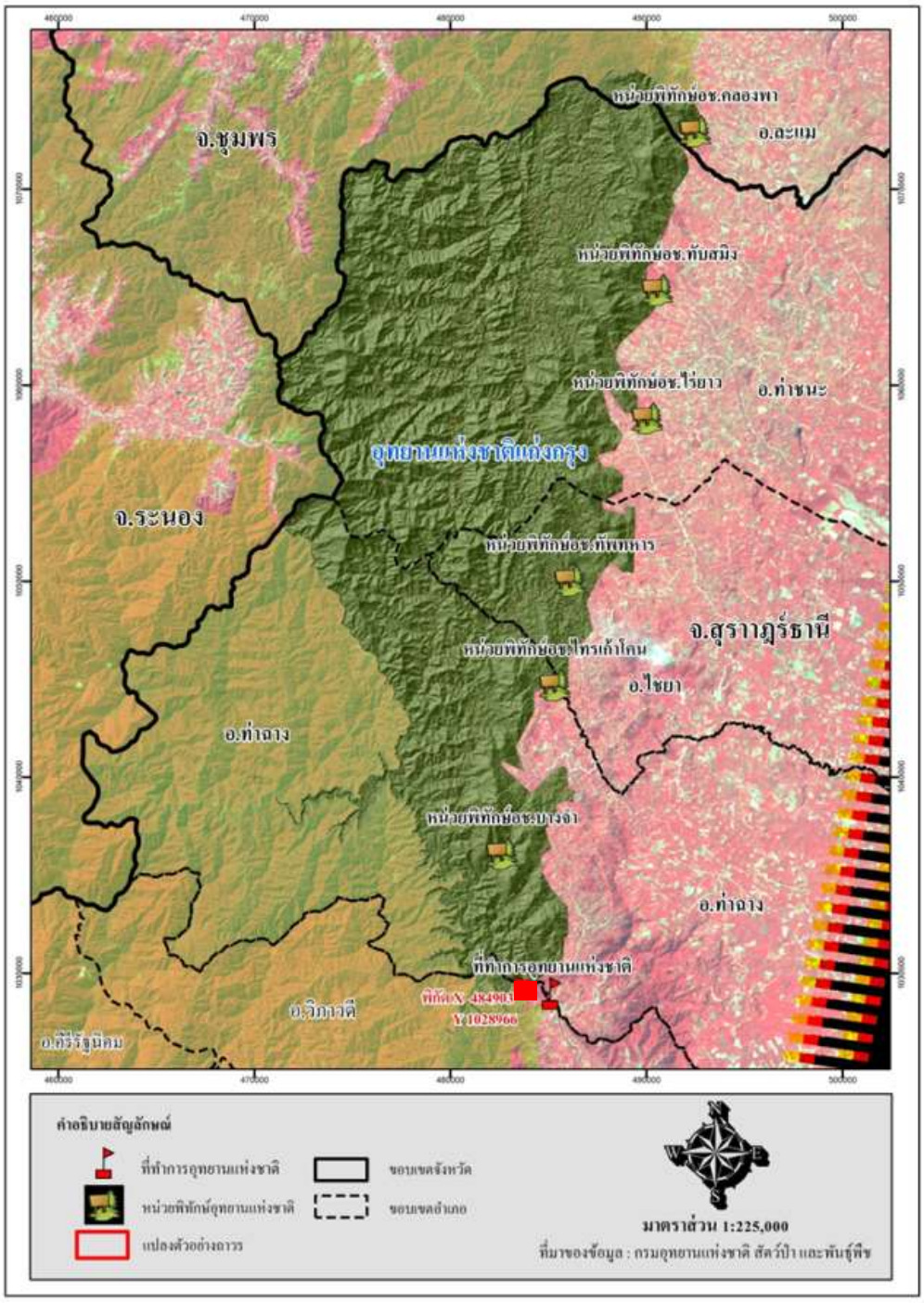

ภาพที่ 2.1 แผนที่แปลงศึกษาสังคมพืชสมุนไพรในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง

ที่มา : ข้อมูลจาก กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช

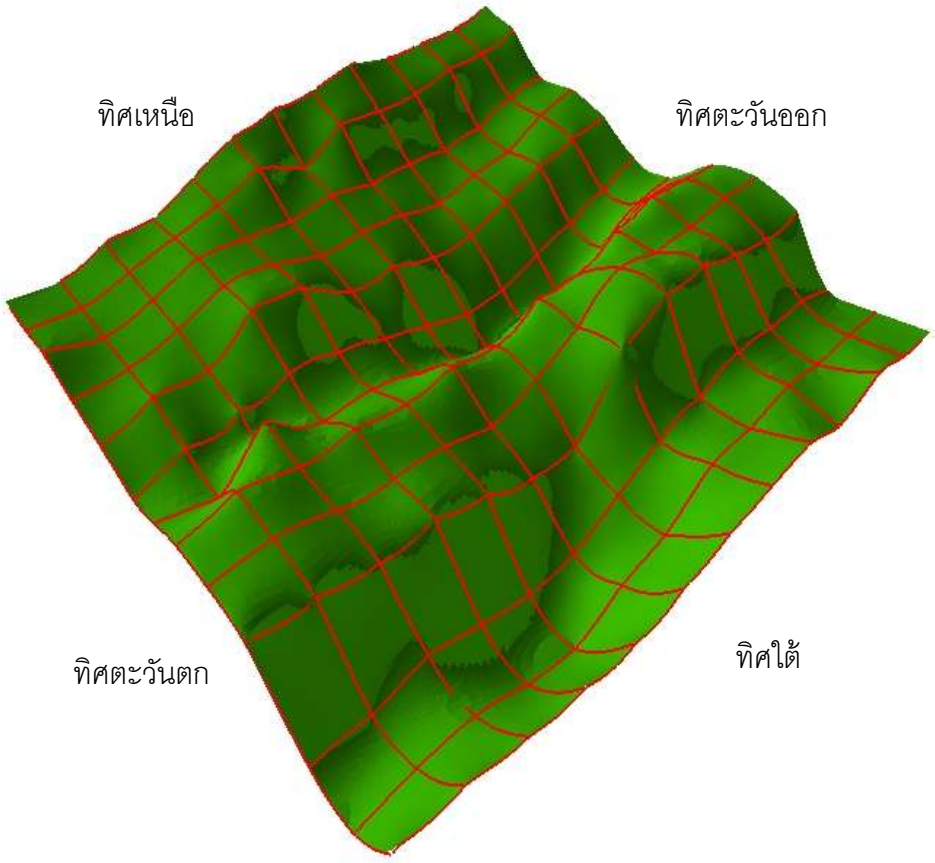

ภาพที่ 2.2 ภาพจำลองสภาพภูมิประเทศบริเวณแปลงศึกษาสังคมพืชสมุนไพร ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานีในระบบ 3 มิติ

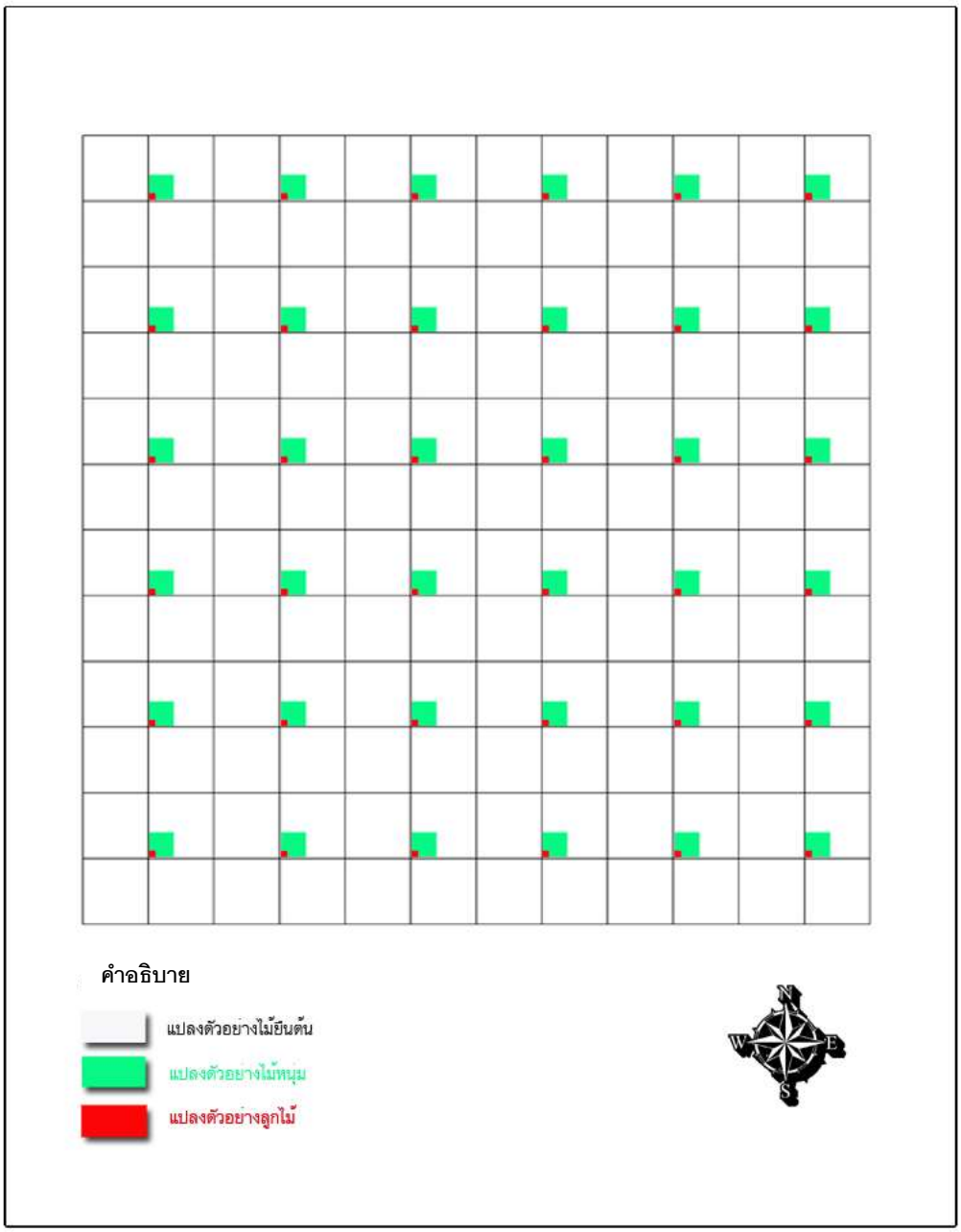

ภาพที่ 2.3 แปลงศึกษาสังคมพืชสมุนไพรในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

$$IVI = RD+RF+RDO$$

ความหนาแน่น (Density, D) คือจำนวนต้นไม้ต่อหน่วยพื้นที่อาจเป็นความหนาแน่นของชนิดพันธุ์หรือของไม้ทั้งป่าก็ได้ ซึ่งหาได้จาก

$$D = \frac{\text{จำนวนต้นไม้ทั้งหมดของชนิดพันธุ์นั้นที่พบในแปลงตัวอย่าง}}{\text{จำนวนแปลงตัวอย่างทั้งหมดที่ทำการสำรวจ}}$$

ความถี่ (Frequency, F) คือค่าความบ่อยครั้งของชนิดพันธุ์ไม้ชนิดหนึ่งชนิดใดที่จะปรากฏในแปลงตัวอย่าง นิยมวัดกันเป็นค่าร้อยละ ค่าความถี่เป็นการบอกถึงการกระจายของชนิดพันธุ์ไม้ในสังคม ซึ่งหาได้จาก

$$F = \frac{\text{จำนวนแปลงตัวอย่างที่ชนิดพันธุ์นั้นปรากฏ}}{\text{จำนวนแปลงตัวอย่างทั้งหมดที่ทำการสำรวจ}} \times 100$$

ความเด่น (Dominance, DO) คือ ความมีอิทธิพลของพันธุ์ไม้ในสังคม นิยมวัดกัน 3 รูปแบบ คือ ความเด่นในด้านคลุมพื้นที่ของเรือนยอด ความเด่นทางพื้นที่หน้าตัด และความเด่นทางด้านมวลพฤกษ์ ในการศึกษาครั้งนี้ใช้ความเด่นในด้านพื้นที่หน้าตัด (Basal Area) มีสูตรในการคำนวณพื้นที่หน้าตัด โดยคิดเป็นอัตราร้อยละของหน่วยพื้นที่ ดังนี้

$$BA = \frac{\text{พื้นที่หน้าตัดทั้งหมดของชนิดไม้ที่วัดได้}}{\text{พื้นที่ทำการสำรวจทั้งหมด}} \times 100$$

ค่าความหนาแน่นสัมพัทธ์ของชนิดไม้ (Relative Density, RD) เป็นค่าเปรียบเทียบทางด้านความหนาแน่นของไม้ชนิดหนึ่งชนิดใดในสังคมกับความหนาแน่นทั้งหมดของไม้ในสังคมนั้น นิยมวัดกันเป็นอัตราร้อยละ ซึ่งหาได้จาก

$$RD = \frac{\text{ค่าความหนาแน่นสัมพัทธ์ของชนิดพันธุ์}}{\text{ค่าความหนาแน่นของไม้ทั้งหมด}} \times 100$$

ค่าความถี่สัมพัทธ์ของชนิดไม้ (Relative Frequency, RF) เป็นค่าเปรียบเทียบทางด้านความถี่ของไม้ชนิดหนึ่งชนิดใดในสังคมพืชกับความถี่ของไม้ทั้งหมดในสังคมนั้น นิยมวัดกันเป็นร้อยละ ซึ่งหาได้จาก

$$RF = \frac{\text{ความถี่ชนิดของพันธุ์นั้น}}{\text{ความถี่รวมของพันธุ์ไม้ทุกชนิด}} \times 100$$

ค่าความเด่นสัมพัทธ์ของชนิดพันธุ์ (Relative Dominance, RDO) เป็นค่าเปรียบเทียบทางด้านความเด่นของไม้ชนิดหนึ่งชนิดใดในสังคมพืชกับความเด่นของไม้ทั้งหมดในสังคมนั้น นิยมวัดกันเป็นอัตราร้อยละ ซึ่งหาได้จาก

$$RDO = \frac{\text{ความเด่นของชนิดพันธุ์นั้น}}{\text{ความเด่นรวมของพันธุ์ไม้ทุกชนิด}}$$

คำนวณค่าดรรชนีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ วิเคราะห์โดยการแบ่งค่าความหลากหลายของชนิดพันธุ์ (Species diversity) ออกเป็นค่าความหลากหลายของไม้ยืนต้น ไม้หนุ่มและกล้าไม้ ซึ่งคำนวณได้จากสูตร Shannon-Winer Index of diversity ตามวิธีของ Kreb (1972)

$$H = -\sum_{i=1}^{S} \left(Pi \log_2 Pi \right)$$

โดย H = Index of diversity

Pi = สัดส่วนระหว่างจำนวนต้นของพันธุ์ไม้ (i) ต่อจำนวนต้นของพันธุ์ไม้ทั้งหมด

S = จำนวนชนิดของพันธุ์ไม้ทั้งหมด

ค่าดรรชนีความหลายของชนิดพันธุ์จะมีค่า เท่ากับ 0 หากมีชนิดพันธุ์ไม้เพียงชนิดเดียว และจะมีค่าสูงหากมีพันธุ์ไม้หลายชนิดเมื่อเทียบกับสัดส่วนจำนวนของต้นไม้ทั้งหมด

2.4.2 การสุ่มสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรชนิดเดียวกันที่สำรวจพบในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง โดยการใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) นักวิจัยได้สัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน จำนวน 9 คน คือ นายแฉล้ม มงคล นายแพร้ว ฤกษ์วรรณ นายเชาวรัตน์

หนูขุนนาง นางอะ คชสวัสดิ์ นางอาลัย วังขุนพรหม นายเจริญ ทองใส นายประดุจ แสงอาวุธ นายนิพนธ์ คงเมือง และนายสุพรรณ ผอมคลี่ และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำแผนกแพทย์แผนไทยในเขตพื้นที่ 8 อำเภอของจังหวัดสุราษฎร์ธานี อำเภอรอบแนวเขตอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง ได้แก่ อำเภอวิภาวดี ท่าฉาง ไชยา ท่าชนะ และอำเภอทั่วไปอีก 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอคีรีรัฐนิคม เคียนซา พุนพิน และอำเภอกาญจนดิษฐ์

ข้อมูลจากการตอบแบบสัมภาษณ์ของหมอยาสมุนไพรและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำแผนกแพทย์แผนไทยในเขตพื้นที่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และการสังเกตพฤติกรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ดังนั้นการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์โดยใช้หลักการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้ประเมินและรายงานเนื้อหาในข้อคำถามปลายเปิดและสรุปเป็นความเรียงเพื่อให้ได้ซึ่งข้อมูลที่สามารถนำไปสู่การสรุปและพัฒนาเพื่อการหาแนวทางในการจัดการพืชสมุนไพรท้องถิ่นให้มีประโยชน์ต่อชุมชนต่อไป

2.4.3 แนวทางในการจัดการพืชสมุนไพรท้องถิ่น

ในการศึกษาของผู้วิจัยครั้งนี้ นอกจากการพิจารณาผลการศึกษาที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ผู้วิจัยยังได้พิจารณาจุดมุ่งหมายด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม สังคม และเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างการนำภูมิปัญญาด้านทรัพยากรสมุนไพรมาใช้ให้เกิดคุณค่าสูงสุดทั้งทางด้านอัตลักษณ์ของทรัพยากรสมุนไพรในท้องถิ่นและมิติสิ่งแวดล้อมที่นำไปสู่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่า เกิดประสิทธิภาพภายใต้ความสมดุลของทรัพยากรและความต้องการของชุมชน การใช้พืชสมุนไพรจะต้องมีการกำหนดวิธีการใช้อย่างเหมาะสมโดยไม่ส่งผลต่อความเสี่ยงของการขาดแคลนและการสูญพันธ์ของพืชสมุนไพรชนิดนั้น ในการวางแผนการจัดการการใช้พืชสมุนไพรอย่างเหมาะสมนั้น ต้องอาศัยข้อมูลจากการศึกษาสังคมพืชสมุนไพรและข้อมูลการใช้พืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันที่สำรวจพบในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุงมาสร้างความสัมพันธ์

จากนั้นผู้วิจัยก็นำข้อมูลจากความสัมพันธ์ข้างต้นเป็นข้อมูลในการวางแผนการจัดการการใช้ทรัพยากรพืชสมุนไพรเพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติ และยังเป็นการส่งเสริมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรให้คู่กับชุมชนได้ต่อไปและยั่งยืน โดยวิธีการสนทนาร่วมกับหมอพื้นบ้านและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเพื่อร่วมกันหาแนวทางการจัดการเพื่ออนุรักษ์พืชสมุนไพรและบันทึกลงในแบบสัมภาษณ์ จากนั้นผู้วิจัยได้นำ

ข้อมูลข้างต้นดังกล่าวมารายงานเนื้อหาเป็นข้อความปลายเปิดสรุปเป็นความเรียงเพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการการใช้พืชสมุนไพรอย่างเหมาะสมและยั่งยืนต่อไป

บทที่ 3

ผลการศึกษาและการอภิปรายผล

จากการสำรวจข้อมูลเพื่อการศึกษาสังคมพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อหาแนวทางการจัดการเพื่ออนุรักษ์พืชสมุนไพรที่เหมาะสม โดยการสำรวจพืชสมุนไพรในแปลงตัวอย่างถาวรของศูนย์นวัตกรรมอุทยานแห่งชาติและพื้นที่คุ้มครองจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยวิธีการสนทนาและใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกหมอยาพื้นบ้าน เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำแผนกแพทย์แผนไทยประจำโรงพยาบาล อำเภอวิภาวดี อำเภอท่าฉาง อำเภอท่าชนะ อำเภอไชยา พื้นที่รอบแนวเขตอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง และโรงพยาบาลอำเภอคีรีรัฐนิคม พุนพิน เคียนซา และอำเภอกาญจนดิษฐ์ ในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยมีรายละเอียดผลการศึกษา ดังนี้

3.1 ผลการสำรวจพืชสมุนไพร

จากการสำรวจพืชสมุนไพรในแปลงตัวอย่างขนาด 120 x 120 เมตรในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบพืชสมุนไพรที่จำแนกเป็นพันธุ์ไม้ใหญ่ ไม้หนุ่ม ไม้พื้นล่างหรือลูกไม้ รวม 32 ชนิด หรือคิดเป็นร้อยละ 41.560 ของพันธุ์ไม้ทั้งหมด 77 ชนิด และมีโอกาสพบพืชสมุนไพร คิดเป็นร้อยละ 24.830 ต่อพันธุ์ไม้ทั้งหมดที่เจริญเติบโตในแปลงตัวอย่างถาวร ขนาด 120 x 120 เมตร (ตารางที่ 3.1)

ตารางที่ 3.1 แสดงโอกาสที่จะพบพืชสมุนไพรต่อพันธุ์ไม้ทั้งหมด ในแปลงตัวอย่างถาวร

ลำดับที่	ชนิดพันธุ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	จำนวนที่พบ(ต้น)	โอกาสพบ (ร้อยละ)
1	เทพทาโร (Citronella laurel)	*Cinnamomum porrectum* Kosterm.	43	4.187
2	สลอดป่า (Physic nut)	Jatropha curcas L.	32	3.116
3	หลุมพอ (Malacca teak)	*Intsia bakeri* Prain.	31	3.019
4	มะเม่าควาย (unknown)	*Antidesma ghaesembilla* Gaertn.	22	2.142
5	กระบก (Barking Deer's Mango)	*Irvingia malayana* Oliv.	17	1.655
6	คอแลนเขา (Korlan)	*Nephelium hypoleucum* Kurz.	17	1.655
7	หางนกยูง (Barbados Pride)	*Caesalpinia pulcherrima* Sw.	14	1.363

ตารางที่ 3.1 แสดงโอกาสที่จะพบพืชสมุนไพรต่อพันธุ์ไม้ทั้งหมด ในแปลงตัวอย่างถาวร (ต่อ)

ลำดับที่	ชนิดพันธุ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	จำนวนที่พบ(ต้น)	โอกาสพบ (ร้อยละ)
8	มะปริง (Plum Mango)	*Bouea microphylla* Merr.	13	1.266
9	มะไฟป่า (Burmese Grape)	*Baccaurea ramiflora* Lour.	8	0.779
10	ประยงค์ป่า (Chinese Rice flower)	*Aglaia odorata* Lour.	7	0.682
11	เขยตายสามใบ (unknown)	*Glycosmis pentaphylla* Retz.	5	0.487
12	ชะมวงช้าง (Garcinia)	*Garcinia atroviridis* Griff.	5	0.487
13	เข็มแดง (West Indian Jasmine)	*Ixora stricta* Roxb.	5	0.487
14	จันทน์แดง (Red Sandal Wood)	*Draceana loureiri* Gagnep.	3	0.292
15	สมอพิเภก (Beleric myrobalan)	*Terminalia bellirica* Gaertn.	3	0.292
16	กราย (Terminalia triptera Stapf)	*Terminalia triptera* Stapf.	3	0.292
17	กาแฟ (Coffee)	*Coffea arabica* L.	3	0.292
18	คลุ้ม (unknown)	*Donax grandis* Ridl.	3	0.292
19	ตะโกสวน (Bo Tree)	*Diospyros malabaric*	2	0.195
20	กระดูกไก่ดำ (unknown)	*Gendarussa vulgaris* Nees.	2	0.195
21	เปล้าใหญ่ (unknown)	*Croton roxburghii* Balakr.	2	0.195
22	ขาต้น (unknown)	*Cinnamomum porrectum* Roxb.	2	0.195
23	เปล้าน้ำเงิน (unknown)	*Cladogynos orientalis* Zipp.	2	0.195
24	พญาท้าวสะเอว (unknown)	*Oxyceros bispinosus* Griff.	2	0.195
25	พิลังกาสา (unknown)	*Ardisia polycephala* Wall.	2	0.195
26	กระเบา (Chaulmoogra)	*Hydnocarpus anthelminthicus*	1	0.097
27	เพกา (Broken Bones Tree)	*Oroxylum indicum* Kurz.	1	0.097
28	มันปู (unknown)	*Glochidion Perakense Hook.*	1	0.097
29	ตาเสือ (unknown)	*Aphanamixis polystachya* Wall.	1	0.097
30	ผักเหลียง (Nitta tree)	*Parkia timoriana* Merr.	1	0.097
31	เข็มป่า (unknown)	*Ixora Cibdela* Craib.	1	0.097
32	หยีเขา (Velvet tamarind)	*Dialium cochinchinense* Pierre.	1	0.097

3.1.1 ค่าดรรชนีความสำคัญของพืชสมุนไพรที่เป็นไม้ใหญ่

เป็นค่าการแสดงออกของพืชสมุนไพรแต่ละชนิด ในส่วนที่สัมพันธ์กับไม้อื่น ๆ ในสังคมนั้น พันธุ์ไม้ที่มีค่าดรรชนีความสำคัญสูงย่อมแสดงว่ามีการแสดงออกในสังคมนั้นได้ดี จากการวิเคราะห์ผลการสำรวจข้อมูลพืชสมุนไพรในพื้นที่ศึกษา โดยการนำมาหาค่าความถี่สัมพัทธ์ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ และความเด่นสัมพัทธ์ เพื่อนำมาหาค่าดรรชนีความสำคัญของไม้ชนิดต่าง ๆ ไม้ยืนต้นที่สำรวจในแปลง 10 x 10 เมตร จำนวน 144 แปลงย่อย จำนวน 58 ชนิด พบพืชสมุนไพร 18 ชนิด สลอดป่า เป็นพืชสมุนไพรที่มีค่าดรรชนีความสำคัญเด่นมากที่สุด ร้อยละ 17.082 เมื่อเทียบกับค่าการแสดงออกของพรรณไม้ทั้งหมดของสังคมนี้ ในพื้นที่ป่าดิบชื้นอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง พืชสมุนไพรชนิดนี้สามารถเจริญเติบโตในป่าชนิดนี้ได้ดีเช่นกันพันรองลงมา ได้แก่ มะเม่าควาย (9.713) หลุมพอ (9.040) กระบก (7.735) และคอแลนเขา (3.968) ตามลำดับ ส่วนพืชสมุนไพรที่มีอิทธิพลต่อระบบนิเวศป่าดิบชื้นนี้น้อยที่สุด และที่มีค่าดรรชนีความสำคัญน้อย ได้แก่ ตาเสือ มีค่าดรรชนีความสำคัญเท่ากับ 0.510 (ตารางที่ 3.2)

ตารางที่ 3.2 ร้อยละความถี่สัมพัทธ์ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ ความเด่นสัมพัทธ์ และค่าดรรชนีความสำคัญของพันธุ์ไม้ใหญ่ ในแปลงตัวอย่างถาวร

ลำดับที่	ชนิดพันธุ์	ความหนาแน่นสัมพัทธ์	ความถี่สัมพัทธ์	ความเด่นสัมพัทธ์	ดรรชนีความสำคัญ
1	สลอดป่า	6.213	6.398	4.471	17.082
2	มะเม่าควาย	4.515	3.282	1.916	9.713
3	หลุมพอ	1.724	1.896	5.421	9.040
4	กระบก	2.682	3.081	1.973	7.735
5	คอแลนเขา	1.533	1.185	1.250	3.968
6	ประยงค์ป่า	1.341	0.948	0.983	3.271
7	เขยตายสามใบ	0.958	1.185	0.929	3.072
8	ชะมวงช้าง	0.958	0.948	0.604	2.510
9	จันทร์แดง	0.575	0.474	0.993	2.041
10	ตะโกสวน	0.383	0.474	0.939	1.796

ตารางที่ 3.2 ร้อยละความถี่สัมพัทธ์ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ ความเด่นสัมพัทธ์ และค่าดรรชนีความสำคัญของพันธุ์ไม้ใหญ่ ในแปลงตัวอย่างถาวร (ต่อ)

ลำดับที่	ชนิดพันธุ์	ความหนาแน่นสัมพัทธ์	ความถี่สัมพัทธ์	ความเด่นสัมพัทธ์	ดรรชนีความสำคัญ
11	กระดูกไก่ดำ	0.383	0.474	0.195	1.053
12	เปล้าใหญ่	0.383	0.237	0.282	0.902
13	สมอพิเภก	0.383	0.237	0.282	0.902
14	กระเบา	0.192	0.237	0.457	0.886
15	เทพทาโร	6.557	6.329	6.010	0.662
16	เพกา	0.192	0.237	0.117	0.545
17	มันปู	0.192	0.237	0.094	0.522
18	ตาเสือ	0.192	0.237	0.081	0.510
รวม		29.356	13.439	26.997	66.210
รวมทุกชนิดในแปลง		100.000	100.000	100.000	300.000

3.1.2 ค่าดรรชนีความสำคัญของพืชสมุนไพรที่เป็นพันธุ์ไม้หนุ่มและไม้พุ่ม

สำหรับไม้หนุ่ม (Sapling) และไม้พุ่ม (Shrub) ที่มีความสูงเกินกว่า 1.30 เมตร แต่มีขนาดความโตความสูงเพียงอก (GBH) น้อยกว่า 13.5 เซนติเมตร ในแปลงย่อยขนาด 4 x 4 เมตร จำนวน 36 แปลง พบชนิดพรรณไม้หนุ่มและไม้พุ่มทั้งหมด 19 ชนิด จำแนกเป็นพืชสมุนไพร 8 ชนิด สามารถหาค่าความถี่สัมพัทธ์ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ และค่าความเด่นสัมพัทธ์ เพื่อนำมาหาค่าดรรชนีความสำคัญของไม้หนุ่มและไม้พุ่ม พบว่า หางนกยูง เป็นพืชสมุนไพรที่มีค่าดรรชนีความสำคัญมากที่สุด เท่ากับ 14.835 เมื่อเทียบกับค่าการแสดงออกของพันธุ์ไม้ทั้งหมดในสังคมพืชระดับนี้ หากมีการศึกษาการขยายพันธุ์เพิ่มเติม พืชสมุนไพรชนิดนี้สามารถเจริญเติบโตในป่าชนิดนี้ได้ดีเช่นกัน พันธุ์ไม้เด่นรองลงมาได้แก่ มะปริง (6.946) กราย (6.384) ขาต้น (4.585) และผักเหลียง (2.922) ตามลำดับ ส่วนพืชสมุนไพรที่มีอิทธิพลต่อระบบนิเวศป่าดิบชื้นระดับนี้น้อยที่สุด และมีค่าดรรชนีความสำคัญน้อย ได้แก่ สมอพิเภก มีค่าดรรชนีความสำคัญ ร้อยละ 2.292 (ตารางที่ 3.3)

ตารางที่ 3.3 ร้อยละความถี่สัมพัทธ์ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ ความเด่นสัมพัทธ์ และค่าดรรชนีความสำคัญของพืชสมุนไพรที่เป็นพันธุ์ไม้หนุ่มและไม้พุ่ม ในแปลงตัวอย่างถาวร

ลำดับที่	ชนิดพันธุ์	ความหนาแน่นสัมพัทธ์	ความถี่สัมพัทธ์	ความเด่นสัมพัทธ์	ดรรชนีความสำคัญ
1	หางนกยูง	4.724	4.762	5.349	14.835
2	มะปริง	2.362	2.381	2.203	6.946
3	กราย	2.362	1.190	2.832	6.384
4	ขาต้น	1.575	2.381	0.629	4.585
5	ผักเหลียง	0.787	1.190	0.944	2.922
6	เข็มป่า	0.787	1.190	0.787	2.764
7	มะไฟป่า	0.787	1.190	0.629	2.607
8	สมอพิเภก	0.787	1.190	0.315	2.292
รวม		14.171	15.474	6.136	43.355
รวมทุกชนิดในแปลง		100.000	100.000	100.000	300.000

3.2.3 ค่าความหนาแน่น ของพืชสมุนไพรไม้พื้นล่างและลูกไม้

การศึกษาพืชสมุนไพรที่เป็นไม้พื้นล่าง (Undergrowth) ลูกไม้ (Seedling) โดยการวางแปลงศึกษาชั่วคราว ขนาด 1 x 1 เมตร จำนวน 36 แปลงในพื้นที่แปลงตัวอย่างถาวร ขนาด 120 x 120 ตารางเมตร นำข้อมูลมาวิเคราะห์ค่าความหนาแน่น และความถี่ เนื่องจากไม่สามารถ หาพื้นที่หน้าตัดของพันธุ์ไม้สังคมนี้ได้ จึงไม่สามารถหาค่าดรรชนีความสำคัญตามสูตรการคำนวณได้ ซึ่งจากการสำรวจพันธุ์ไม้ พบ พืชสมุนไพร 9 ชนิด คอแลนเขา มีค่าความหนาแน่นมากที่สุด เท่ากับ 0.250 ต้นต่อตารางเมตร รองลงมา หางนกยูง (0.222) เข็มแดง (0.139) กาแฟ และคลุ้ม (0.083) ตามลำดับ และพันธุ์ไม้ที่มีความหนาแน่นน้อยที่สุด คือ กระบก มีความหนาแน่นเท่ากับ 0.028 ต้นต่อตารางเมตร (ตารางที่ 3.4)

ตารางที่ 3.4 ความหนาแน่น ความถี่ของพืชสมุนไพรไม้พื้นล่างและลูกไม้ ในแปลงตัวอย่างถาวร บริเวณพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง

ลำดับที่	ชนิดพันธุ์	ความหนาแน่น (ต้นต่อตารางเมตร)	จำนวนที่พบ (ต้น)
1	คอแลนเขา	0.250	9
2	หางนกยูง	0.222	8
3	เข็มแดง	0.139	5
4	กาแฟ	0.083	3
5	คลุ้ม	0.083	3
6	เปล้าน้ำเงิน	0.056	2
7	พญาท้าวสะเอว	0.056	2
8	พิลังกาสา	0.056	2
9	กระบก	0.028	1

3.2.4 พืชสมุนไพรที่เป็นไม้เลื้อย เถาวัลย์ และไม้ล้มลุก

การศึกษาพืชสมุนไพรที่เป็นไม้เลื้อย เถาวัลย์ และไม้ล้มลุกในพื้นที่แปลงตัวอย่างถาวร ขนาด 120 x 120 เมตร พบจำนวน 16 ชนิด และมี ส้มกุ้งช้าง สะค้าน จำนวน 5 ต้น รองลงมา ปดลื่น พร้าวนกคุ่ม คอกิ้วย่าน และพริกหาง จำนวน 4 ต้น เกล็ดนาคราช และโพกพาย จำนวน 1 ต้น (ตารางที่ 3.7) ซึ่งแสดงได้ว่า ถ้าไม่มีการนำไปขยายพันธุ์พืชต่อ พืชสมุนไพรบางชนิดในที่นี้ โดยเฉพาะ เกล็ดนาคราช และโพกพาย มีความเสี่ยงสูงมากที่จะสูญพันธุ์ไปจากท้องถิ่น

ตารางที่ 3.5 ไม้เลื้อย และเถาวัลย์ ที่สำรวจพบในแปลงตัวอย่างถาวร

ลำดับที่	ชนิดพันธุ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	จำนวนที่พบ (ต้น)
1	ส้มกุ้งช้าง (False Black Pepper)	*Ampelocissus martini* Planch.	5
2	สะค้าน (unknown)	*Piper ribesioides* Wall.	5
3	ปดลื่น (unknown)	*Tetracera indica* Merr.	3
4	พร้าวนกคุ่ม (ว่านสากเหล็ก)	*Molineria latifolia* Herb.	3
5	คอกิ้วย่าน (unknown)	*Tadehagi triquetrum* L.	3
6	พริกหาง (Cubeb)	*Piper cubeba* L.	3
7	ถอบแถบ (unknown)	*Connarus ferrugineus* Jack.	3
8	แซ่ม้าลาย (unknown)	*Capparis micracanth* Linn.	2
9	ขิงแครง (Ginger)	*Zingiber offcinale* Vern.	2
10	บุก (Elephant yam)	*Amorphophallus campanulatus* Dence.	2
11	ค้อนตีหมา (unknown)	*Ancistrocladus tectorius* Merr.	2
12	หางไหลขาว (Derris)	*Derris malaccensis* Prain.	2
13	ขมิ้นเครือ (unknown)	*Arcangelisia* flava Merr.	2
14	ม้ากระทืบโรง (unknown)	*Ficus foveolata* Wall.	2
15	โพกพาย (Bamboo grass)	*Tiliacora triandra* Colebr.	1
16	เกล็ดนาคราช (Rabbit foot fern)	*Davallia denticulate* Kuhn.	1

จากผลของการศึกษาสังคมพืชสมุนไพรท้องถิ่น ในแปลงตัวอย่างถาวรขนาด 120 x 120 ตารางเมตร (9ไร่) พบค่าดรรชนีความหลากของไม้ใหญ่ ไม้หนุ่ม ไม้พื้นล่างหรือลูกไม้ โดยวิธีของ Shannon -Wiener Index (H) มีค่าเท่ากับ 3.45 , 2.62 และ 2.89 ตามลำดับ ซึ่งจัดว่ามีความหลากหลายสูง และจำแนกเป็นพืชสมุนไพรทั้งหมด 32 ชนิด ในจำนวนพรรณไม้ทั้งหมด 77 ชนิด พันธุ์ และอีก 16 ชนิด เป็นพันธุ์ไม้เลื้อย เถาวัลย์ และไม้ล้มลุก รวมพืชสมุนไพรที่สำรวจพบทั้งหมดในแปลง 48 ชนิด และเมื่อเปรียบเทียบกับผลการศึกษาของ สุรชาติ สินวรณ์ (2557) ซึ่งทำการศึกษาความหลากหลายของสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขาพระ อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ในพื้นที 25 ไร่ พบพืชทั้งหมด 65 ชนิด มีค่าดรรชนีความหลากหลายของไม้ใหญ่

ไม้หนุ่ม ไม้พื้นล่างหรือลูกไม้ เท่ากับ 1.080, 0.980, 1.290 และ โดยวิธีของ Shannon – Wiener Index (H') เช่นกัน ซึ่งจัดว่ามีความหลากหลายต่ำ จำแนกเป็นพืชสมุนไพร 20 ชนิด จะเห็นได้ว่า ผลของการสำรวจต่างกัน ซึ่งอุทยานแห่งชาติแก่งกรุงมีค่าดรรชนีความหลากหลายสูงกว่าป่าชุมชน ในพื้นที่เขาพระ อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี เนื่องจากป่าอุทยานแห่งชาติแก่งกรุงเป็นป่าดิบชื้นและเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จึงทำให้พบชนิดพรรณไม้มากกว่า

3.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพร

3.2.1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ผลการสัมภาษณ์ พบว่า หมอพื้นบ้านเป็นเพศชาย จำนวน 7 คน เพศหญิง 2 คน มีอายุมากกว่า 60 ปี โดยมีอายุ 77 ปี จำนวน 3 คน รองลงมาคือ 72, 70, 68, 63 และ 60 ปี ตามลำดับ หมอยาพื้นบ้าน ทั้งหมด 9 คน จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษา และนับถือศาสนาพุทธ

ส่วนใหญ่มีแรงจูงใจและได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้มาจากบรรพบุรุษ ปู่ยา ตายาย โดยในอดีตบรรพบุรุษเป็นหมอยาที่มีความรู้ทางพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการรักษาชาวบ้านที่มีอาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรหายจากอาการดังกล่าวนั้นได้ เป็นที่ยอมรับของประชาชน จึงมีการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวมายังลูกหลาน และจากการศึกษาครั้งนี้พบว่าหมอยาพื้นบ้านทั้ง 9 คน ไม่มีการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตนมีให้กับคนรุ่นหลัง เนื่องจากยังขาดคนสนใจจะมาสืบทอดความรู้ หากเป็นเช่นนี้ในอนาคตองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้อาจสูญหายไปจากชุมชนนี้ได้

ซึ่งจากการสนทนาและสัมภาษณ์เชิงลึก สามารถแบ่งกลุ่มลักษณะแนวคิดและแนวปฏิบัติของหมอพื้นบ้าน ทั้ง 9 คน ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ (ตารางที่ 3.8) คือ

กลุ่ม 1 หมอพื้นบ้านที่ศึกษาจากการสั่งสมความรู้ ฝึกสังเกต และเน้นการปฏิบัติจนถอดแบบจากต้นแบบการรักษาจากบรรพบุรุษ จำนวน 6 คน ซึ่งสามารถ แบ่งย่อยออกเป็น 2 กรณี คือ

1.1 สนใจและฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง จำนวน 5 คน คือ นายแฉล้ม มงคล, นายแพร้ว ฤกษ์วรรณ , นายเชาวรัตน์ หนูขุนนาง, นางอะ คชสวัสดิ์ และนางอาลัย วังขุนพรหม ซึ่งรูปแบบการเรียนรู้คือ เป็นการเรียนรู้พืชสมุนไพรมาตั้งแต่วัยเยาว์ โดยอาศัยการศึกษาจากบรรพบุรุษและเพิ่มเติมจากตำรา ร่วมด้วยจากการฝึกปฏิบัติ การสังเกตและเป็นผู้ช่วยบุพการีใน

การเตรียมตัวยาสมุนไพร เพื่อมารักษาอาการผู้ป่วย ซึ่งในขณะนั้นบิดาก็จะบอกถึงสรรพคุณของตัวยาสมุนไพรแต่ละชนิดว่ามีสรรพคุณช่วยในการรักษาอย่างไร

1.2 จากความเชื่อในเรื่อง ครูหมอยา และผีบรรพบุรุษ จำนวน 1 คน คือ นายนิพนธ์ คงเมือง ก่อนหน้าที่นายนิพนธ์ จะมาเป็นหมอยาพื้นบ้านนั้น นายนิพนธ์ มีอาการไข้อัมพฤต ผอมแห้งจนเกือบเสียชีวิตเมื่อตนอายุ 45 ปี จนกระทั่งได้รับการรักษาจากบิดาด้วยพืชสมุนไพร และคาถาปลุกเสก ความเชื่อทางไสยศาสตร์จนทำให้นายนิพนธ์หายได้เป็นปรกติ นายนิพนธ์จึงได้รับปากกับครูหมอยาหรือผีบรรพบุรุษที่ตนนับถือ ว่าจะสืบทอดองค์ความรู้เหล่านี้เพื่อรักษาผู้ป่วย ต่อมานายนิพนธ์ก็ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงมากจนถึงปัจจุบัน

กลุ่ม 2 หมอพื้นบ้านที่เล็งเห็นคุณค่าของพืชสมุนไพรท้องถิ่น แล้วนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับตำราแผนปัจจุบัน จำนวน 3 คน ซึ่งสามารถแบ่งย่อยออกเป็น 2 กรณี คือ

2.1 เน้นการใช้สมุนไพรผนวกกับความรู้ที่ได้จากตำราวิชาการด้านแพทย์แผนไทย แล้วนำมาทดสอบใช้กับตนเองและคนใกล้ชิด จำนวน 2 คน คือ นายเจริญ ทองใส และ นายประดุจ แสงอาวุธ

2.2 เน้นการใช้พืชสมุนไพรผนวกความรู้จากตำราวิชาการด้านแพทย์แผนไทย และศึกษาความรู้เพิ่มเติมจากการนวดและการต่อกระดูก จาก พระสงฆ์ คือ นายสุพรรณ ผอมคลี่

วิถีปฏิบัติของของหมอพื้นบ้าน จำนวน 6 ราย มีความเชื่อทั้งในฤทธิ์ของตัวยาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ เคารพและบูชาครูหมอยา คาถาที่ใช้ในการปลุกเสก ทำให้การปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมตามวินัยของหมออย่างเคร่งครัด รักษาผู้ป่วยด้วยจิตอาสา ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่ได้รับความทุกข์ทรมาน จากอาการเจ็บป่วย โดยไม่เห็นแก่ลาภ หรือเห็นแก่เงิน ในขณะที่หมอพื้นบ้าน จำนวน 3 ราย เน้นการรักษาผู้ป่วยด้วยการประยุกต์ใช้คุณค่าสรรพคุณสมุนไพรผนวกกับตำราวิชาการด้านแพทย์แผนไทยสมัยใหม่ มากกว่าวิถีความเชื่อของคนรุ่นก่อน

3.2.2 หลักการวินิจฉัยและรักษาโรค

จากการสัมภาษณ์ พบว่า หมอยาทั้งหมด 9 คน จะใช้ประสบการณ์ที่เคยพบ พร้อมทั้งสอบถามอาการโดยละเอียด ซึ่งหมอยาพื้นบ้านจำนวน 2 ราย คือ นายแฉล้ม มงคล และนายแพร้ว ฤกษ์วรรณ เป็นผู้ประกอบโรคศิลปะ สาขาการแพทย์แผนไทย ประจำอยู่ในโรงพยาบาลคีรีรัฐนิคม ซึ่งการรักษาและวินิจฉัยโรคนั้น จะมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขสืบประวัติผู้ป่วยในเบื้องต้น แล้วส่งประวัติมาให้หมอพื้นบ้านสอบถามข้อมูลการเจ็บป่วย

หมอสมุนไพร ทั้ง 9 คน เชื่อว่าการเจ็บป่วยเป็นไปตามธรรมชาติ อันเกิดจากการเสียสมดุลของร่างกาย อันประกอบไปด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ ที่มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน หากเกิดสภาวะแปรปรวน หรือเสียสมดุลขึ้น ได้แก่ หย่อน พิการ หรือกำเริบ จะทำให้ร่างกายเกิดการเจ็บป่วยหรือเป็นโรคได้ และนอกจากนี้การเสียสมดุลภายนอกของสภาพดิน น้ำ ลม ไฟ เช่น อากาศหนาวหรือร้อนจนเกินไป ก็จะทำให้ร่างกายไม่สบายได้ด้วยเช่นกัน วิธีการรักษาของหมอพื้นบ้าน ก็จะรักษาอาการด้วยพืชสมุนไพร ร่วมกับวิธีทางไสยศาสตร์ หรือรักษาควบคู่กับแพทย์แผนปัจจุบันตามแนววิธีการหรือวิถีปฏิบัติของหมอพื้นบ้านแต่ละท่าน

หมอยาพื้นบ้าน จำนวน 7 ราย มีความเชื่อว่าสาเหตุของอาการเจ็บป่วย การเกิดโรคของผู้ป่วย เชื่อว่าความเจ็บป่วยอยู่เหนือธรรมชาติ ได้แก่ ผีบรรพบุรุษให้โทษ สิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น เวรกรรม ผีป่า หรือโดนเสกของเข้าร่างกายเป็นต้น

หมอยาพื้นบ้านจำนวน 5 ราย ใช้วิธีการตรวจดูดวงชะตา วันเดือน ปี เกิด คูณ หารธาตุ ที่เกิด จนทำนายได้ว่า หาย หรือ ไม่ หายช้าหรือเร็ว นอกจากนี้ยังมีวิธีการตรวจดวงชะตาทางโหราศาสตร์ โดยพิจารณาจากการตรวจร่างกาย ดูลักษณะทั่วไปเกี่ยวกับรูปร่างบุคลิกและอุปนิสัยตรงกับธาตุอะไร เพื่อประกอบพิจารณา ธาตุกำเนิด ดาวอะไรแทรก ดาวอะไรเสวยอายุ ทำให้เกิดโทษในราศีต่างๆ เช่น ดาวอังคารเกี่ยวกับธาตุไฟ ดาวราหูเกี่ยวกับธาตุลม เป็นต้น โดยใช้วิธีการคูณธาตุตามสูตรของหมอ โดยนำธาตุทั้ง 4 ตั้ง ให้ธาตุดินเท่ากับ 21 ธาตุน้ำเท่ากับ 12 ธาตุลมเท่ากับ 6 และธาตุไฟเท่ากับ 4 และเอาอายุปัจจุบันบวกกับทุกธาตุ หารด้วย 7 คือ วัน มีเศษเท่าไหร่ นำมาวิเคราะห์อาการได้ดังนี้ เศษ 0 ผลคือ ธาตุพิการ เศษ 1-3 ธาตุหย่อน เศษ 4-5 คือธาตุปรกติ และเศษ 6 คือธาตุกำเริบ และกรณีที่มีอาการรุนแรงถ้าตนไม่สามารถรักษาให้หายได้ก็จะแนะนำไปยังหมอยาท่านอื่น (ตารางที่ 3.7)

3.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างพืชสมุนไพรท้องถิ่นกับการนำไปใช้ประโยชน์ในสถานพยาบาลของภาครัฐ

การเก็บข้อมูลการใช้พืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุงในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญในการสัมภาษณ์และสนทนากับเจ้าหน้าที่สาธารณสุข จำนวน 12 คน ประจำแผนกแพทย์แผนไทยประจำโรงพยาบาลท่าฉาง วิภาวดี ไชยา ท่าชนะ พุนพิน และอำเภอเคียนซาอีกด้วย เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่าหน่วยงานด้านสาธารณสุขได้มีการสนับสนุนให้ประชาชนรู้จักเลือกใช้พืชสมุนไพรเป็นทางเลือกหนึ่งในการรักษาโรคและบำรุงร่างกายมากขึ้น จึงพบว่าในการบริการด้านสาธารณสุขในเรื่องของ การใช้พืชสมุนไพรโดยส่วนใหญ่จัดอยู่ในกลุ่มใช้พืชสมุนไพรเพื่อบำรุงร่างกาย เลือกใช้สมุนไพรที่มีอยู่ตามท้องถิ่นทางภาคใต้ทั่วไป ได้แก่ ขมิ้น

ไพล ตะไคร้ ว่านนางคำ ว่านชักมดลูก ฟ้าทะลายโจร บอระเพ็ด อยู่ในรูปของการบดผงอัดเป็นแคปซูล สะดวกในการรับประทาน และทำเป็นลูกประคบใช้ประคบแก้อาการปวดเมื่อย ใช้เป็นตัวยาผสมอบในตู้สมุนไพรในสถานพยาบาลทั้ง 8 อำเภอ ที่ทำการสำรวจ อย่างไรก็ตามพืชเหล่านี้ไม่ได้พบในพื้นที่แปลงตัวอย่างถาวรที่ผู้วิจัยทำการสำรวจพืชสมุนไพร

ตารางที่ 3.6 แสดงแรงจูงใจและแหล่งที่มาขององค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอยาพื้นบ้าน จำนวน 9 คน

รายชื่อหมอพื้นบ้าน	ศึกษาจากการสั่งสมความรู้/สังเกต/ปฏิบัติ/เน้นถอดแบบจากบรรพบุรุษ		เห็นความสำคัญของพืชสมุนไพร/นำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับตำราแพทย์แผนไทย	
	สนใจและฝึกด้วยตนเอง	ความเชื่อเรื่องครูหมอยาและผีบรรพบุรุษ	เน้นการใช้ทดสอบกับตนเองและคนใกล้ชิด	ศึกษาเพิ่มเติมเรื่องการนวดและการต่อกระดูก
1. นายแฉล้ม มงคล	✓			
2. นายแพร้ว ฤกษ์วรรณ	✓			✓
3. นายเชาวรัตน์ หนูขุน	✓			
นาง				
4. นางอะ คชสวัสดิ์	✓			
5. นางอาลัย วังขุนพรหม	✓			
6. นายเจริญ ทองใส			✓	
7. นายประดุจ แสงอาวุธ			✓	
8. นายนิพนธ์ คงเมือง		✓		
9. นายสุพรรณ ผอมคลี่			✓	✓

ตารางที่ 3.7 แสดงหลักการวินิจฉัยโรคของหมอพื้นบ้าน จำนวน 9 คน ในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี

รายชื่อหมอพื้นบ้าน	หลักการวินิจฉัยโรค					หมายเหตุ
	สืบประวัติ	สอบถามข้อมูล	การตรวจดวงชะตา	ความเชื่อทางไสยศาสตร์	ความเชื่อในธรรมชาติ	
1. นายแฉล้ม มงคล	✓	✓	✓	✓	✓	*
2. นายแพร้ว ฤกษ์วรรณ	✓	✓	✓	✓	✓	*
3. นายเชาวรัตน์ หนูขุนนาง	✓	✓	✓	✓	✓	*
4. นางอะ คชสวัสดิ์	✓	✓		✓	✓	**
5. นางอาลัย วังขุนพรหม	✓	✓		✓	✓	**
6. นายเจริญ ทองใส	✓	✓			✓	**
7. นายประดุจ แสงอาวุธ	✓	✓			✓	**
8. นายนิพนธ์ คงเมือง	✓	✓	✓	✓	✓	**
9. นายสุพรรณ ผอมคลี่	✓	✓		✓	✓	**

หมายเหตุ : * หมายถึง ผู้ประกอบโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์/ประจำอยู่แผนกแพทย์แผนไทยของโรงพยาบาลประจำอำเภอ

** หมายถึง หมอพื้นบ้าน ผู้ปลูกและแปรรูปสมุนไพร

3.3.4 ข้อมูลการใช้พืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันในพื้นที่ศึกษา

จากข้อมูลการสำรวจพบชนิดพันธุ์พืชสมุนไพรทั้งหมด 48 ชนิด ในพื้นที่ศึกษา มีการใช้พืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันในการรักษาโรคและบำรุงร่างกายทั้งหมด 12 ชนิด โดยหมอยาพื้นบ้านที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์และสนทนาทั้งหมด 9 คน อยู่ในเขตอำเภอ วิภาวดี 1 คน อำเภอท่าชนะ 2 คน อำเภอคีรีรัฐนิคม 2 คน อำเภอไชยา 2 คน อำเภอกาญจนดิษฐ์ 1 คน และอำเภอเคียนซา 1 คน มีการเลือกใช้พืชสมุนไพร 12 ชนิด คือ ขมิ้นเครือ เข็มแดง จันทร์แดง ชะมวงช้าง แซ่ม้าลาย ถอบแถบ เปล้าใหญ่ เปล้าน้ำเงิน พิลังกาสา ม้ากระทืบโรง สะค้าน และหางไหลขาว สมุนไพรทั้งหมดนี้เป็นตัวยาหรือส่วนประกอบของยาที่ตนใช้รักษาผู้ป่วย การเลือกใช้พืชสมุนไพรของหมอยาพื้นบ้านขึ้นอยู่กับสรรพคุณทางยาของพืชสมุนไพรและความเชี่ยวชาญ ความถนัดของหมอในการรักษาผู้ป่วย (ตารางที่ 3.8)

จากการศึกษาประโยชน์ของพืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอยาพื้นบ้านและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำแผนกแพทย์แผนไทย ในเขตพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่ามีพืชสมุนไพรทั้งหมดในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง 48 ชนิดพันธุ์และมีการใช้ประโยชน์ทางยาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพียง 12 ชนิดพันธุ์และเมื่อเปรียบเทียบกับผลการศึกษาของสุรชาติ สินวรณ์ (2557) ซึ่งทำการศึกษาความหลากหลายของสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขาพระ อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี พบพืชสมุนไพรทั้งหมด 20 ชนิด และมีการนำมาใช้ประโยชน์ทางยาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งหมด 20 ชนิด จะเห็นได้ว่า ผลของการศึกษา ในพื้นที่ศึกษามีค่าต่างกันมาก เมื่อเทียบกับสัดส่วนของการพบชนิดพันธุ์พืชสมุนไพรทั้งหมด จะเห็นได้ว่าการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุงมีค่าเพียง ร้อยละ 25 ของพืชสมุนไพรทั้งหมด อาจเพราะ ชุมชนบริเวณอุทยานแห่งชาติแก่งกรุงไม่ทราบถึงชนิดพรรณพืชสมุนไพรที่มีในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง สรรพคุณของพืชสมุนไพรชนิดนั้น รวมทั้งกฎระเบียบของการนำพันธุ์ไม้ออกมาใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าก็ต่างกัน ป่าอนุรักษ์ไม่สามารถนำพืชสมุนไพรออกมาใช้ประโยชน์ได้ ส่วนป่าชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงของชุมชนนั้น ซึ่งสมควรอย่างยิ่งในการจัดทำฐานข้อมูลพืชสมุนไพรท้องถิ่นในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง ควรสนับสนุนและเผยแพร่ความรู้ให้ประชาชนทราบถึงแนวทางการจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทรงคุณค่าพืชสมุนไพรนี้อย่างยั่งยืนและเหมาะสมที่สุด พร้อมทั้งสนับสนุนองค์ความรู้พื้นบ้าน หมอยาพื้นบ้านให้มีการสืบทอดต่อชนรุ่นหลังต่อไปในอนาคต

ตารางที่ 3.8 ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง

ชนิดพรรณ	การได้มา		ส่วนที่ใช้	วิธีการใช้และการรักษา	หมายเหตุ
	ซื้อ	ปลูกเอง/มีในชุมชน			
1. ขมิ้นเครือ		✓	ใบ	ต้มดื่มน้ำ ขับโลหิต ระดูให้ระบายออกมา ผิวพรรณสดใส	
			ราก	ต้มดื่มน้ำ ขับลม บำรุงน้ำเหลือง ฝนหยอดตา แก้ริดสีดวงตา	
2. เข็มแดง		✓	ราก	ใช้เป็นส่วนประกอบของยาต้ม ช่วยลดอาการบวม บำรุงไฟธาตุ	
3. จันทร์แดง	✓		แก่น	ใช้เป็นส่วนประกอบทางยาต้ม ดื่มน้ำ แก้บาดแผล แก้ไข้ดีพิการ	หายาก
4. ชะมวงช้าง		✓	ใบ	ใช้ต้มหรือเป็นส่วนประกอบของอาหาร แก้ธาตุพิการ ช่วยระบายท้อง กัดเสมหะ	
			ลูก	ต้มดื่มน้ำ ระบายท้อง แก้ไข้ ฟอกเลือด	
			ราก	ต้มดื่มน้ำ แก้ตัวร้อน	
5. แซ่ม้าลาย		✓	เถา	ฝนทา แก้โรคผิวหนัง ผื่นคัน น้ำเหลืองเสีย แก้พิษร้อน ดอกสุราหรือต้มดื่ม แก้ปวดเมื่อย บำรุงกำลัง เป็นส่วนประกอบเข้ายาแก้โรคเบาหวาน	
6. ถอบแถบ		✓	ทั้ง 5	รักษาตาลขโมย ต้มดื่มน้ำเป็นยาระบาย	
			ใบ	ต้มดื่มน้ำแก้ท้องผูก	

ตารางที่ 3.8 ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง (ต่อ)

ชนิดพรรณ	การได้มา		ส่วนที่ใช้	วิธีการใช้และการรักษา	หมายเหตุ
	ซื้อ	ปลูกเอง/มีในชุมชน			
7. เปล้าใหญ่		✓	ใบ	ใช้ต้มดื่มบำรุงธาตุ แก้คันตามตัว แก้ลมจุกเสียด บำรุงกำลัง แก้กระหาย แก้เสมหะ ลม	หายาก
			ดอก	ต้มดื่มแก้พยาธิ	
			ลูก	ใช้ดองสุราขับโลหิตในเรือนไฟ	
			เนื้อไม้	เป็นส่วนประกอบเข้ายา แก้ริดสีดวงลำไส้ แก้ริดสีดวงทวารหนัก	
			ราก	แก้น้ำเหลืองเสีย แก้โรคผิวหนัง ผื่นคัน แก้โรคเรื้อน ช่วยให้น้ำเหลืองแห้ง	
8. เปล้าน้ำเงิน		✓	เปลือกต้น	ใช้เป็นส่วนประกอบของยาต้ม ช่วยลดอาการบวม บำรุงไฟธาตุ	หายาก
			ราก	ใช้เป็นส่วนประกอบทางยาต้ม ดื่มน้ำ แก้บาดแผล แก้ไข้ดีพิการ	
9. พิลังกาสา		✓	ใบ	ใช้ต้มดื่ม	
			ลูก	ต้มดื่มน้ำ ระบายท้อง แก้ไข้ ฟอกเลือด	
			ราก	ต้มดื่มน้ำ แก้ตัวร้อน	

ตารางที่ 3.8 ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง (ต่อ)

ชนิดพรรณ	การได้มา		ส่วนที่ใช้	วิธีการใช้และการรักษา	หมายเหตุ
	ซื้อ	ปลูกเอง/มีในชุมชน			
10. ม้ากระทืบโรง		✓	เถา	ใช้ดองสุราดื่ม บำรุงกำลัง บำรุงโลหิต แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย บำรุงธาตุ แก้ประดงเลือด เป็นเม็ด เป็นตุ่มตามร่างกาย แก้น้ำเหลืองเสีย	
11. สะค้าน		✓	ใบ	ต้มดื่มแก้ลม และบำรุงโลหิต ขับลมในลำไส้ แก้แน่น จุดเสียด ธาตุพิการ	หายาก
			ดอก	แก้ลมอัมพฤกษ์	
			ลูก	แก้ลมแน่นในทรวงอก บำรุงธาตุ	
			เถา	ต้มดื่มขับลมในลำไส้ แก้จุกเสียด แก้ธาตุพิการ บำรุงธาตุช่วยให้ผายเรอ	
			ราก	ตากแห้งต้มดื่มแก้ไข้ แก้หืด แก้จุกเสียด รักษาธาตุ	
12. หางไหลขาว		✓	ยางจากต้น	ถ่ายเส้นเอ็น (ช่วยให้เส้นอ่อน) ถ่ายผายลม ถ่ายเสมหะและโลหิต เป็นยาขับระดู แก้ระดูเป็นลิ่มเป็นก้อนเน่าเหม็น ใช้ผสมกับสบู่และน้ำเบื่อหิดและเหาได้ดี	หายาก

3.4 แนวทางการจัดการเพื่ออนุรักษ์พืชสมุนไพร

จากการศึกษาสังคมพืชสมุนไพรในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทำให้ทราบว่าอุทยานแห่งชาติแก่งกรุงเป็นแหล่งทรัพยากรพืชสมุนไพรที่มีความสำคัญพบพืชสมุนไพร 48 ชนิด มีการใช้พืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันที่สำรวจพบในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุงโดยองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอยาพื้นบ้านในพื้นที่ชุมชนใกล้เคียงพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง 12 ชนิด ซึ่งองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอยาพื้นบ้านล้วนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดกันมายาวนาน และองค์ความรู้ภูมิปัญญาเหล่านี้จะใช้ไม่ได้เลยหากขาดวัตถุดิบพืชสมุนไพรมาใช้ประกอบสูตรยาไม่ได้ จากการประมวลผลการศึกษาของหมอยาพื้นบ้านและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำแผนกแพทย์แผนไทยในพื้นที่ศึกษา ซึ่งมีข้อคิดเห็น ในการเสนอแนวทางการจัดการดังนี้

3.4.1 การวิจัยและการพัฒนาพืชสมุนไพร

การใช้ทรัพยากรพืชสมุนไพรได้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืนนั้น ต้องมีการส่งเสริมการวิจัยและการพัฒนา เพราะการใช้ทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน หมายถึง การใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดหรือใช้อย่างสมเหตุสมผล พืชสมุนไพรจัดเป็นทรัพยากรใช้แล้วไม่หมดไป สามารถใช้ให้ยั่งยืนได้ จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความต้องการของการใช้พืชสมุนไพรของหมอยาพื้นบ้านในพื้นที่ 8 อำเภอในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่าพืชสมุนไพรบางชนิดขาดแคลนไปจากพื้นที่นี้แล้ว ไม่สามารถนำมาเป็นยาตั้งต้นในการประกอบสูตรยาที่ตนรักษาได้ เช่น จันทน์แดง เปล้าใหญ่ เปล้าน้ำเงิน พิลังกาสา สะค้าน และหางไหลขาว แต่ผลการศึกษาพบพืชสมุนไพรเหล่านี้ในแปลงตัวอย่างถาวรในอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง เป็นการสมควรที่จะนำผลการศึกษาสังคมพืชสมุนไพรในอุทยานแห่งชาติแก่งกรุงรายงานให้สถาบันการศึกษา เช่น คณะแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ได้รับรู้เพื่อหาแนวทางในการร่วมกันวิจัยและพัฒนาต่อไป

3.4.2 การส่งเสริมและการสนับสนุนให้ใช้พืชสมุนไพร

หมอยาพื้นบ้านได้ให้ข้อมูลว่าชาวบ้านในพื้นที่มีความกังวล และขาดความเชื่อมั่นต่อแพทย์ผู้สั่งยา เกี่ยวกับ ความถูกต้องของการจ่ายยา ขั้นตอนการผลิต และที่มาของความสะอาดของผลิตภัณฑ์แปรรูปจากพืชสมุนไพร ควรมีการจัดอบรมและมีการประชาสัมพันธ์ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพร และการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร หรือยาแผนโบราณให้แก่ประชาชนเจาะลึกถึง

ระดับชุมชนให้มากกว่าปัจจุบัน โดยมีรายละเอียด ชัดเจน ถึงกระบวนการและแหล่งที่มาของพืชสมุนไพร เพื่อขจัดปัญหาความวิตกกังวลของประชาชนเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว สร้างความมั่นใจและความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ประชาชน และประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านหันมาใช้พืชสมุนไพรในท้องถิ่น ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่าย และยังช่วยกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและพืชสมุนไพรอีกด้วย

3.4.3 การขยายพันธุ์พืชสมุนไพร

จากการศึกษาพืชสมุนไพรในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง พบพืชสมุนไพร 12 ชนิดมีการใช้เป็นส่วนประกอบสูตรยาของหมอพื้นบ้าน และพบว่าพืชสมุนไพรบางชนิดกำลังขาดแคลนไปจากพื้นที่นี้แล้ว เช่น จันทร์แดง เปล้าใหญ่ เปล้าน้ำเงิน พิลังกาสา สะค้าน และหางไหลขาว ซึ่งพืชสมุนไพรเหล่านี้ควรที่จะขยายพันธุ์ให้เพิ่มขึ้น และถ้าหากในอนาคตพืชสมุนไพรเหล่านี้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในการรักษาโรค จะสร้างโอกาสให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มจากการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อเป็นวัตถุดิบในการผลิตยาในอนาคตได้ และถ้ายิ่งมีการปลูกกันมาก แนวโน้มที่พืชสมุนไพรจะสูญพันธุ์ไปจากท้องถิ่นนี้ก็น้อยลง

3.4.4 การใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพร

จากการศึกษาข้อมูลการใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ข้อมูลหมอพื้นบ้านหรือผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้หรือผู้สนใจรับการถ่ายทอดองค์ความรู้มีจำนวนน้อย โดยเฉพาะใน อำเภอท่าฉาง และอำเภอพุนพิน ควรมีการนำความรู้ที่มีอยู่ในตัวหมอยาท้องถิ่นมาเขียนบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและสร้างกลุ่มการเรียนรู้หมอพื้นบ้านในชุมชน เพื่อเก็บรวบรวม องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร โดยวิธีการจัดทำรายชื่อสมุนไพรท้องถิ่น และสรรพคุณที่สอดคล้องกับตำรับยาของหมอพื้นบ้านในชุมชน ให้ถูกต้องและชัดเจน และติดต่อประสานงานกับสถานีอนามัยหรือโรงพยาบาลเพื่อปรับปรุงนำไปใช้จริง และเป็นอีกทางเลือกหนึ่งให้ประชาชนได้เลือกรักษา องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรก็ไม่สูญหายไป

3.4.5 การเก็บรักษาและการอนุรักษ์ชนิดพันธุ์พืชสมุนไพร

เนื่องจากอุทยานแห่งชาติแก่งกรุงเป็นแหล่งทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ จากการศึกษา พบว่า พืชสมุนไพรท้องถิ่นทรงคุณค่าในการรักษาโรค และบำรุงร่างกายในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง มีมากถึง 48 ชนิด และหากทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติถูก

ทำลาย รวมถึงการลักลอบนำออกมาจากพื้นที่ป่า เพื่อผลประโยชน์แก่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จนเสียความสมดุลทางระบบนิเวศ ก็จะส่งผลกระทบต่อพืชสมุนไพรท้องถิ่นในพื้นที่นี้เช่นกัน ผู้นำชุมชน องค์กรส่วนท้องถิ่น หมอพื้นบ้าน เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการจัดประชุมเพื่อกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พืชสมุนไพรอย่างจริงจัง และควรจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์พืชสมุนไพรพื้นบ้านในชุมชนอย่างเป็นทางการ เน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นสำคัญ โดยให้ประชาชนได้ทราบถึงปัญหา กระบวนการศึกษาและการวางแผนการดำเนินงานตลอดจนบรรลุเป้าหมายในการแก้ปัญหาและพัฒนาอนุรักษ์พืชสมุนไพรได้อย่างถูกต้อง

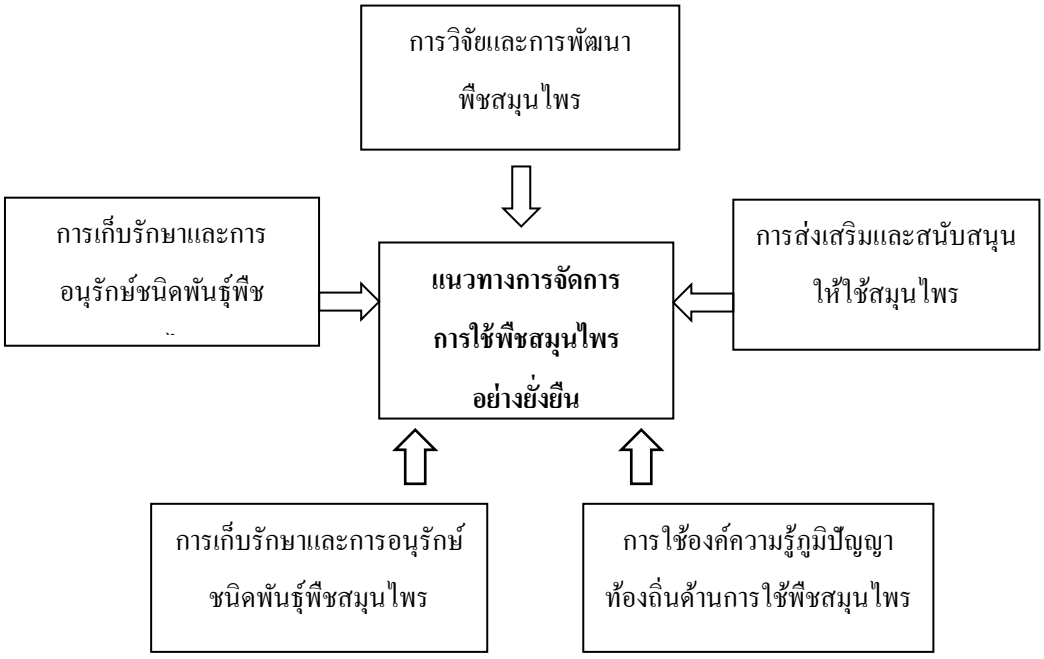

ภาพที่ 3.1 แผนการจัดการการใช้พืชสมุนไพรอย่างยั่งยืน

บทที่ 4

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้สมุนไพร กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นการศึกษาวิจัยที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสังคมพืชสมุนไพรท้องถิ่นในอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตลอดจนศึกษาความเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอยาพื้นบ้านและเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ประจำแผนกแพทย์แผนไทย ที่มีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกัน ในเขตพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี และ เพื่อหาแนวทางในการจัดการพืชสมุนไพรท้องถิ่น บริเวณอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

4.1 สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาสังคมพืชสมุนไพรในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง พบพืชสมุนไพรทั้งหมด 48 ชนิด พืชสมุนไพรที่เป็นไม้ใหญ่ 18 ชนิด สลอดป่า (สบู่ดำ) เป็นพืชสมุนไพรที่มีค่าดรรชนีความสำคัญเด่นมากที่สุดเท่ากับ 17.082 รองลงมา ได้แก่ มะเม่าควาย (9.713) หลุมพอ (9.040) กระบก (7.735) และคอแลนเขา (3.968) ตามลำดับ ตาเสือ มีค่าดรรชนีความสำคัญน้อยที่สุด เท่ากับ 0.510 การศึกษาพันธุ์ไม้หนุ่มและไม้พุ่ม พบพืชสมุนไพร 8 ชนิด หางนกยูง มีค่าดรรชนีความสำคัญมากที่สุด เท่ากับ 14.835 รองลงมาได้แก่ มะปริง (6.946) กราย (6.384) ขาต้น (4.585) และผักเหลียง (2.922) ตามลำดับ ไม้พื้นล่างหรือลูกไม้ จำแนกเป็นพืชสมุนไพร มีอยู่ 9 ชนิด มีค่าความหนาแน่นมากที่สุด คือ คอแลนเขา 0.250 ต้นต่อตารางเมตร รองลงมา หางนกยูง (0.222) เข็มแดง (0.139) กาแฟและคลุ้ม (0.083) ตามลำดับ และพบพืชสมุนไพรที่เป็นไม้เลื้อย เถาวัลย์ และไม้ล้มลุก พบพืชส้มกุ้งช้าง และสะค้าน มากที่สุดจำนวน 5 ต้น ต่อพื้นที่แปลงขนาด 120 x 120 เมตร ในขณะที่พบโพกพาย และเกล็ดนาคาราช จำนวน 1 ต้น ซึ่งผลการศึกษาสังคมพืชสมุนไพร ทั้ง 48 ชนิด แสดงให้เห็นว่า พืชสมุนไพรที่มีค่าดรรชนีความสำคัญมากย่อมเจริญเติบโตได้ดีในป่าประเภทนี้ และพืชสมุนไพรที่มีค่าดรรชนีความสำคัญน้อยหรือต่างจากชนิดพรรณไม้ทั้งหมดในระดับเดียวกัน หากไม่มีการดูแล ส่งเสริม รักษา หรือนำไปขยายพันธุ์ มีโอกาสเสี่ยงสูงที่จะสูญพันธุ์ไปจากท้องถิ่นนี้

จากการศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันที่สำรวจพบในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรของหมอยาพื้นบ้าน พบว่า หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่มีแรงจูงใจและได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้มาจากบรรพบุรุษ ปู่ยา ตา ทวด มีความสนใจและฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง โดยวิธีฝึกสังเกต และเน้นการปฏิบัติจนถอดแบบจากต้นแบบการรักษาจากบรรพบุรุษมากกว่ามีความเชื่อเรื่องครูหมอยาและผีบรรพบุรุษ ซึ่งมีการเล็งเห็นคุณค่าของพืชสมุนไพรท้องถิ่น แล้วนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับตำราแผนปัจจุบัน โดยเน้นการใช้สมุนไพรผนวกกับความรู้ที่ได้จากตำราวิชาการ ด้านแพทย์แผนไทย แล้วนำมาทดสอบใช้กับตนเองและคนใกล้ชิด และเน้นการใช้พืชสมุนไพรผนวกความรู้จากตำราวิชาการด้านแพทย์แผนไทย และศึกษาความรู้เพิ่มเติมจากการนวดและการต่อกระดูกจากสาธารณสุขจังหวัด หมอพื้นบ้าน ส่วนใหญ่มีการวินิจฉัยโรคโดยใช้ประสบการณ์ที่พบ รวมกับการสอบถามอาการโดยละเอียดและหมอพื้นบ้านทั้งหมด มีความเชื่อว่าการเจ็บป่วยเป็นไปตามธรรมชาติ อันเกิดจากการเสียสมดุลของธาตุ ทั้ง 4 ในร่างกาย คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ ที่มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน หากเกิดสภาวะแปรปรวน หรือเสียสมดุลขึ้น จะทำให้ร่างกายเกิดการเจ็บป่วยหรือเป็นโรคได้ และนอกจากนี้การเสียสมดุลภายนอกของสภาพ ดิน น้ำ ลม ไฟ เช่น อากาศหนาวหรือร้อนจนเกินไป ก็จะทำให้ร่างกายไม่สบายได้ด้วยเช่นกัน ส่วนหมอพื้นบ้านที่เชื่อว่าความเจ็บป่วยอยู่เหนือธรรมชาติ ความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์ ซึ่งเชื่อว่าการเจ็บป่วยเกิดจากผีบรรพบุรุษให้โทษ สิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น เวรกรรม ผีป่า หรือโดนเสกของเข้าร่างกาย และวินิจฉัยและรักษาโรคโดยการตรวจดูดวงชะตา เพื่อทำนายอาการว่าหายหรือไม่หายช้าหรือเร็ว ถ้าตนรักษาให้หายได้ก็จะรักษาอาการร่วมกับพืชสมุนไพร และกรณีที่มีอาการรุนแรงถ้าตนไม่สามารถรักษาให้หายได้ก็จะแนะนำไปยังหมอยาท่านอื่น

หมอยาพื้นบ้านมีการใช้พืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันที่สำรวจพบในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุงเพื่อการรักษาโรคและบำรุงร่างกายทั้งหมด 12 ชนิด จาก 48 ชนิด คือ ขมิ้นเครือ เข็มแดง จันทร์แดง ชะมวงช้าง แซ่ม้าลาย ถอบแถบ เปล้าใหญ่ เปล้าน้ำเงิน พิลังกาสา ม้ากระทืบโรง สะค้าน และหางไหลขาว และการนำพืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันไปใช้ประโยชน์ของสถานพยาบาลภาครัฐประจำแผนกแพทย์แผนไทยในพื้นที่ศึกษา พบว่า ไม่มีการใช้พืชสมุนไพรทั้ง 48 ชนิด โดยส่วนใหญ่ใช้พืชสมุนไพรในกลุ่มบำรุงร่างกาย เลือกใช้สมุนไพรที่มีอยู่ตามท้องถิ่นทางภาคใต้ทั่วไป ได้แก่ ขมิ้น ไพล ตะไคร้ ว่านนางคำ ว่านชักมดลูก ฟ้าทะลายโจร บอระเพ็ด

นอกจากการพิจารณาผลการศึกษาที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ผู้วิจัยยังได้พิจารณาจุดมุ่งหมาย เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคม และเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน

ระหว่างการนำภูมิปัญญาด้านสมุนไพรมาใช้ร่วมกับทรัพยากรพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ให้เกิดคุณค่าสูงสุดทั้งทางด้านอัตลักษณ์ของทรัพยากรสมุนไพรในท้องถิ่นและมิติสิ่งแวดล้อมที่นำไปสู่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่า เกิดประสิทธิภาพภายใต้ความสมดุลของทรัพยากรและความต้องการของชุมชนและสามารถสรุปแนวทางการจัดการพืชสมุนไพรได้ดังนี้ คือ

1. การวิจัยและพัฒนาพืชสมุนไพร ปัญหาจากการขาดแคลนวัตถุดิบพืชสมุนไพรจะต้องมีการแก้ไขปัญหาโดยการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกพืชสมุนไพรให้สามารถตอบสนองความต้องการใช้ประโยชน์ได้อย่างเพียงพอขึ้นในชุมชน สมควรให้หน่วยงานที่มีองค์ความรู้ เช่น คณะแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ร่วมมือวิจัยและพัฒนาพืชสมุนไพรร่วมกับกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช

2. การขยายพันธุ์พืชสมุนไพร การนำพืชสมุนไพรท้องถิ่นในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออกมาขยายพันธุ์นอกพื้นที่ มีเงื่อนไขและข้อจำกัดบางประการ ทั้งนี้หน่วยงานที่รับผิดชอบ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืชและกรมป่าไม้ จากกฎระเบียบดังกล่าว ซึ่งหมายรวมถึงการนำทรัพยากรพืชสมุนไพรทั้ง 48 ชนิดในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุงออกมาใช้ประโยชน์ด้วย ควรส่งเสริมและสนับสนุนกล้าไม้พืชสมุนไพรให้กับประชาชนหรือผู้ที่สนใจนำไปขยายพันธุ์ต่อไป

3. แนวทางการส่งเสริมและการสนับสนุนให้ใช้พืชสมุนไพร หน่วยงานภาครัฐ กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข ที่รับผิดชอบ ควรส่งเสริมเรื่องความรู้ความเข้าใจ และมีการประชาสัมพันธ์ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพร และการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรหรือยาแผนโบราณให้แก่ประชาชนเจาะลึกถึงระดับชุมชนให้มากกว่าปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดชัดเจน ถึงกระบวนการและแหล่งที่มาของพืชสมุนไพร เพื่อขจัดปัญหาความวิตกกังวลของประชาชนเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว สร้างความมั่นใจและความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ประชาชน

4. การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพร ภูมิปัญญาท้องถิ่นเปรียบเสมือนคลังความรู้ภายในตัวบุคคล จึงต้องมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยการสร้างกลุ่มการเรียนรู้หมอพื้นบ้าน เพื่อเก็บรวบรวม องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร

5. การเก็บรักษาและการอนุรักษ์ชนิดพันธุ์พืชสมุนไพร เพื่อป้องกันและเก็บรักษาพืชสมุนไพรทั้ง 48 ชนิด ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุงและป้องกันมิให้ชาวต่างชาติลักลอบนำพืชสมุนไพรในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของไทยไปจดสิทธิบัตร

4.2 แนวทางการแก้ไขหรือแนวทางการป้องกันปัญหาจากการใช้พืชสมุนไพรในอนาคต

จากการศึกษาครั้งนี้สามารถเสนอแนวทางการแก้ไขหรือแนวทางการป้องกันปัญหาการใช้พืชสมุนไพรท้องถิ่นในอนาคต เพื่อเป็นแนวทางการจัดการการใช้พืชสมุนไพรท้องถิ่นในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุงได้อย่างยั่งยืนต่อไป

4.2.1 ควรมีการจัดการพื้นที่ป่าไม้ไว้สำหรับให้ประชาชนใช้ประโยชน์ โดยไม่ต้องบุกรุกพื้นที่ป่าในรูปแบบของป่าชุมชน โดยให้ประชาชนในท้องถิ่นร่วมกันดูแล รักษา และบริหารจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง

4.2.2 หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในที่นี้หมายถึง อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง ควรมีการหาแนวทางร่วมกันกับประชาชนในท้องถิ่น หรือหาแนวทางความเป็นไปได้ร่วมกันกับชุมชนด้านการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรท้องถิ่น โดยไม่กระทบต่อกฎ ข้อบังคับ หรือระเบียบของกรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช ซึ่งหาก ประชาชน หมอยาพื้นบ้าน สถานพยาบาล หรือสถานศึกษา ฯลฯ ต้องการหรือมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะนำพืชสมุนไพรสำคัญบางชนิดมาขยายพันธุ์ เพื่อทำการวิจัย เป็นต้นนั้น จึงควรมีการทำหนังสือขออนุญาตเข้าศึกษาวิจัย เก็บตัวอย่างวิจัย หรือเหตุผลด้านการวิจัย แก่กรมป่าไม้หรือกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืช เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อหาแนวทางร่วมกันต่อไป

4.2.3 จากผลการศึกษา หมอยาพื้นบ้านได้ให้ข้อมูลว่าชาวบ้านในพื้นที่มีความกังวลและขาดความเชื่อมั่นต่อแพทย์ผู้สั่งยาเกี่ยวกับความถูกต้องของการจ่ายยา ขั้นตอนการผลิตและที่มาของความสะอาดของผลิตภัณฑ์แปรรูปจากพืชสมุนไพร ดั้งนั้นแนวทางจัดการและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นคือ หน่วยงานภาครัฐ กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข ควรส่งเสริมเรื่องความรู้ความเข้าใจ และมีการประชาสัมพันธ์ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพร และการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร หรือยาแผนโบราณให้แก่ประชาชนเจาะลึกถึงระดับชุมชนให้มากกว่าปัจจุบัน โดยมีรายละเอียด ชัดเจน ถึงกระบวนการและแหล่งที่มาของพืชสมุนไพร เพื่อขจัดปัญหาความวิตกกังวลของประชาชนเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว สร้างความมั่นใจและความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ประชาชน เนื่องจากยาแผนโบราณเป็นแหล่งสำคัญและสามารถเข้าถึงการรักษา มีบทบาทสำคัญในการจัดการการดูแลสุขภาพ มีรูปแบบที่ง่ายที่สุด และราคาไม่แพง(WHO, 2002) และมีพระราชบัญญัติสถานพยาบาล (2541) อย่างชัดเจน ที่กำหนดให้คลินิกการแพทย์แผนไทยและแพทย์แผนไทยประยุกต์ต้องมีสมุนไพร และอุปกรณ์ในการปรุงยาขั้นพื้นฐานทั่วไป โดยกำหนดขั้นตอนและวิธีตามประกาศที่เกี่ยวข้อง เช่นกฎกระทรวงว่าด้วยชนิดหรือเครื่องมือ เครื่องใช้ เวชภัณฑ์ที่

จำเป็นประจำสถานพยาบาลตามลักษณะของสถานพยาบาลในจำนวนที่เหมาะสมและเพียงพอ กล่าวคือ ในกรณีมีการอบสมุนไพรต้องให้มีอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องเพื่อความปลอดภัย

4.2.4 จากการศึกษาสถานพยาบาลในพื้นที่ อำเภอ คีรีรัฐนิคม เคียนซา วิภาวดี และท่าฉาง ผู้วิจัยเห็นว่ามีการส่งเสริมด้านการแพทย์แผนไทย และมีแผนกฝ่ายการจัดการด้านการแปรรูปสมุนไพรในรูปแบบต่าง ๆ ภายในสถานพยาบาล เช่น รูปแบบของการตากแห้ง การบด และนำไปสู่การจัดจำหน่ายในชุมชนระดับท้องถิ่น ดังนั้นหากมีการเชื่อมโยงและการสร้างเครือข่ายด้านการปลูก การขยายพันธุ์พืชสมุนไพรในท้องถิ่นให้เข้มแข็ง ชุมชนท้องถิ่นก็จะเป็นสังคมที่เกื้อกูลกันมากยิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น การผลิตหรือแปรรูปสมุนไพรในท้องถิ่น ควรมีการจัดการที่เป็นรูปแบบที่ชัดเจน เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อคงรักษาไว้ซึ่งชนิดพรรณดั้งเดิมของสมุนไพรท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับคณะกรรมาธิการการเกษตรและสหกรณ์ วุฒิสภา (2544) การพัฒนาผลิตภัณฑ์และคุณภาพวัตถุดิบพืชสมุนไพร ตลอดจนสภาพปัญหาขององค์กรและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพืชสมุนไพร พบปัญหาหลายประการ อาทิ ปัญหาวัตถุดิบสมุนไพรที่ยังไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ประกอบการได้ ทั้งชนิด ปริมาณ และคุณภาพ ปัญหาระบบตลาดไม่เอื้ออำนวย เนื่องจากขาดความเชื่อมโยงกับผู้ประกอบการที่ใช้ผลผลิตโดยตรง ปัญหาจากการจดสิทธิบัตร และการขึ้นทะเบียนผลิตภัณฑ์ ปัญหาการบังคับใช้กฎหมาย เพื่อการส่งเสริมและการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร ปัญหาการพัฒนาตลาดและผลิตภัณฑ์สมุนไพร จากปัญหาดังกล่าว คณะกรรมาธิการการเกษตรและสหกรณ์ วุฒิสภา จึงเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหา เช่น (1) เร่งรัดศึกษาวิจัยและสร้างแหล่งผลิตวัตถุดิบสมุนไพรอินทรีย์ โดยเฉพาะการจัดทำเขตพื้นที่ที่เหมาะสม (Zoning) ในการผลิตวัตถุดิบสมุนไพรที่มีคุณภาพดี (2) ผลักดันสมุนไพรให้เป็นวาระแห่งชาติมี Road Map ที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม (3) กำหนดยุทธศาสตร์และหน่วยงานผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับพืชสมุนไพรอย่างชัดเจน (4) เร่งพิจารณาร่างพระราชบัญญัติยาฉบับใหม่ที่มีสาระสำคัญเพื่อการพัฒนาสมุนไพรให้สามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ การคุ้มครองผู้บริโภค การควบคุมกำกับผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยด้วยการกำหนดให้แจ้งสิทธิบัตรและภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพร (5) จัดตั้งโรงงานผลิตผลิตภัณฑ์สมุนไพรกลางแห่งชาติ (6) เร่งผลักดันนโยบายการใช้ยาสมุนไพรไทยในโรงพยาบาลรัฐอย่างจริงจัง รวมทั้งผลักดันให้เกิดการใช้สมุนไพรเป็นทางเลือกหนึ่งของประชาชนในการดูแลรักษาสุขภาพร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบัน (7) ส่งเสริมและอนุรักษ์การเพาะปลูกพืชสมุนไพร เป็นต้น

4.2.5 จากการศึกษาข้อมูลการใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่าข้อมูลหมอยาพื้นบ้านหรือผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้หรือ

ผู้สนใจรับการถ่ายทอดองค์ความรู้มีจำนวนน้อย โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอท่าฉาง อำเภอพุนพิน ดังนั้นแนวทางจัดการการแก้ไขปัญหาดังกล่าวคือ สร้างกลุ่มการเรียนรู้หมอพื้นบ้านในชุมชน เพื่อเก็บรวบรวม องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร โดยวิธีการจัดทำรายชื่อสมุนไพรท้องถิ่น และสรรพคุณที่สอดคล้องกับตำรับยาของหมอพื้นบ้านในชุมชน ให้ถูกต้องและชัดเจนยิ่งขึ้น

4.2.6 ควรมีการจัดกลุ่มเครือข่ายหมอพื้นบ้านสมุนไพร ตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น โรงพยาบาล สถานีอนามัย โรงเรียน วัด องค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตัวแทนประชาชนในท้องถิ่น และผู้สนใจองค์ความรู้ภูมิปัญญาสมุนไพรท้องถิ่น เพื่อสร้างกลุ่มการเรียนรู้ด้านสมุนไพรในท้องถิ่นที่เข้มแข็งมากยิ่งขึ้นและสร้างฐานโอกาสการเรียนรู้สู่เครือข่ายชุมชนใกล้เคียง และพื้นที่อื่น ๆ ต่อไปในอนาคต

4.2.7 หน่วยงานภาครัฐที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกรมป่าไม้ และกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช ควรมีมาตรการป้องกัน รักษาทรัพยากรธรรมชาติให้เข้มงวดและจริงจังมากยิ่งขึ้น เช่น การตรวจสอบนักท่องเที่ยวก่อนเข้า และออกจากอุทยานแห่งชาติอย่างละเอียดทุกครั้ง เพื่อป้องกันการนำทรัพยากรภายในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ออกสู่พื้นที่ภายนอกเขตอุทยานแห่งชาติ และการสูญพันธุ์ที่ถูกคุกคามของพืชสมุนไพร เป็นผลจากการตัดไม้ทำลายป่าอย่างต่อเนื่อง จึงควรมีมาตรการการอนุรักษ์พืชสมุนไพร เพื่อให้มั่นใจว่ามีปริมาณที่เพียงพอพร้อมใช้งานสำหรับในอนาคต (WHO, 2003b)

4.2.8 ควรมีการตระหนักและให้ความสำคัญกับทรัพยากรสมุนไพรท้องถิ่น ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติมากยิ่งขึ้น โดยการตรวจสอบ วิจัยชนิดพันธุ์พืชสมุนไพรในท้องถิ่นอย่างละเอียด จัดทำรูปแบบเล่มรายงาน หรือเก็บเป็นฐานข้อมูลสำคัญของกรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืช โดยสามารถนำฐานข้อมูลที่ได้มาประยุกต์ใช้กับระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ หรือ GIS ได้ เพื่อการสืบค้นและใช้ประโยชน์ได้ทันท่วงที เป็นปัจจุบัน เพื่อการตรวจสอบ ป้องกัน การลักลอบการใช้ทรัพยากรที่ผิดกฎหมาย และสามารถวางแผนการจัดการด้านพืชสมุนไพรท้องถิ่น

4.2.9 จากแนวทางการแก้ไขเบื้องต้น สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ขององค์กรทั้งสี่เข้าด้วยกัน ทั้งองค์กรหมอพื้นบ้าน สถานพยาบาล สถานศึกษาในชุมชนและอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง เพื่อการต่อยอดในการรักษาและนำทรัพยากรพืชสมุนไพรมาใช้ให้เกิดความคุ้มค่าและมี

ประสิทธิภาพสูงสุด กล่าวคือ องค์กรสถานพยาบาล และสถานศึกษาในชุมชน อาจมีการร่วมมือกับหมอยาพื้นบ้านในชุมชน เพื่อมาเป็นวิทยากรพิเศษให้แก่บุคลากรในสถานพยาบาลหรือสถานศึกษา เพื่อได้รับความรู้ด้านพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น และในขณะเดียวกันหมอพื้นบ้านอาจมีการร่วมมือ ระหว่างองค์กรสถานพยาบาล และสถานศึกษาในการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรในท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นทรัพยากรสำหรับการรักษาของหมอพื้นบ้านต่อไปอาจกลายเป็นธุรกิจขนาดย่อมที่มีการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชน ทั้งยังคงรักษาพืชสมุนไพรท้องถิ่นไว้ด้วย

4.3 ข้อเสนอแนะ

4.5.1 การศึกษาชนิดพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันสมควรทำการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการนำข้อมูลมาพัฒนาและแก้ไขปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบพืชสมุนไพรในชุมชน และอีกทั้งยังช่วยสนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนสามารถสร้างรายได้เพิ่มจากการปลูกพืชสมุนไพรได้อีกด้วย

4.5.2 ผลของการศึกษาเกี่ยวกับการใช้พืชสมุนไพร ทำให้ทราบว่าพืชชนิดใดมีการใช้ประโยชน์มากน้อย ควรใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมต่อการดำเนินกิจกรรมปลูกป่าทดแทนที่ชุมชนจัดขึ้น และการหาวิธีการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรที่มีจำนวนลดน้อยลงเพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชสมุนไพรเอาไว้

4.5.3 ควรศึกษานิเวศวิทยาของพืชสมุนไพรในป่าดิบชื้นบริเวณอุทยานแห่งชาติแก่งกรุงแต่ละชนิดที่จะนำไปปลูก เพราะต้นไม้แต่ละชนิดชอบสภาวะแวดล้อมที่ต่างกัน การจะปลูกจึงต้องรู้ว่าพืชนั้นขึ้นอยู่ในสภาวะใด เช่น บางชนิดชอบขึ้นในบริเวณที่มีแสงแดดรำไร เป็นต้น

4.5.4 ควรมีการศึกษาการแปรรูป หรือการสกัดสารเคมีจากพืชสมุนไพรในพื้นที่ศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้การใช้ยาสมุนไพรใช้สะดวกและได้มาตรฐานมากขึ้น

4.5.5 ควรมีการยกย่องหมอสมุนไพร และรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบันทึกเก็บไว้เป็นลายลักษณ์อักษรหรือนำมาเผยแพร่รูปแบบของสื่อออนไลน์ของจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยผ่านการตรวจสอบเครือข่ายหมอพื้นบ้านในท้องถิ่น และสร้างฐานโอกาสการเรียนรู้สู่เครือข่ายชุมชนใกล้เคียง และพื้นที่อื่น ๆ ต่อไปในอนาคต

ภาคผนวก ก

แบบสอบถามเพื่อประกอบวิทยานิพนธ์

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับหมอยาท้องถิ่น

เรื่อง การศึกษาพืชสมุนไพรท้องถิ่นและภูมิปัญญาด้านการใช้พืชสมุนไพร

กรณีศึกษา: อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

---

1. ชื่อหมอยา …….

ที่อยู่……...

สถานที่ทำงาน…….....

2. เพศ

( ) ชาย ( ) หญิง

3. การศึกษา

( ) ชั้นประถมศึกษา ( ) ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

( ) มัธยมศึกษาตอนปลาย ( ) ปริญญาตรีขึ้นไป

4. รายได้จากการประกอบอาชีพเป็นหมอสมุนไพรต่อเดือน

( ) ต่ำกว่า 500 บาท ( ) 1,000 – 2,000 บาท

( ) 3,000 – 5,000 บาท ( ) 5,000 บาทขึ้นไป

5. นับถือศาสนา

( ) พุทธ ( ) อิสลาม

( ) ฮินดู ( ) คริสต์ ( ) อื่นๆ.....

6. แรงจูงใจในการเป็นหมอยาสมุนไพร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

( ) บิดาหรือญาติเป็นหมอยาสมุนไพร

( ) จากบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตาทวด เคยเป็นหมอยาสมุนไพร

( ) เห็นคุณค่าประโยชน์ในการช่วยเหลือคนอื่น

( ) เห็นคุณค่าประโยชน์ของพืชสมุนไพร

( ) มีความสุขเมื่อได้ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์

( ) ชอบในลักษณะการปฏิบัติของหมอยาสมุนไพร

( ) เป็นอาชีพต้นตระกูล/เป็นมรดกถ่ายทอดที่รุ่นลูกต้องรับ

( ) อื่นๆโปรดระบุ.....

7. ท่านมีความเชื่อในการรักษาโรคอย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

( ) ประสิทธิภาพของยาสมุนไพร ( ) ประสิทธิภาพของคาถากำกับยา

( ) เชื่อมั่นในวิธีการรักษา ( ) อื่นๆ.....

8. ท่านมีความรู้เกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพรอย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

( ) จากประสบการณ์ ( ) รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ

( ) ศึกษาอบรมจาสถาบันรัฐ ( ) รับการถ่ายทอดจากหมอยาอื่น

( ) ทดลองด้วยตนเอง ( ) ศึกษาจากหนังสือและตำรา

( ) อื่นๆ.....

9. ท่านศึกษาวิธีการรักษาโรคด้วยสมุนไพรอย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

( ) หนังสือ,ตำรา ( ) จากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ

( ) โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ ( ) อื่นๆ.....

10. ท่านมีวิธีวินิจฉัยโรคอย่างไร

( ) ตรวจจับชีพจร ดูลักษณะอาการ ( ) นั่งสมาธิตรวจดูทางจิต

( ) สอบถามอาการโดยละเอียด ( ) ดูดวงชะตาตาม ว/ด/ป เกิด

( ) อื่นๆ.....

11. ท่านมีการปฏิบัติตนมีข้อห้ามอย่างไร

( ) ดำเนินชีวิตตามปรกติ ( ) ถือศีล 5 ศีล 8

( ) อื่นๆ.....

12. ท่านคิดว่าพฤติกรรรมใดที่ผู้มารักษาให้ความเชื่อถือ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

( ) ช่วยเหลือสังคม ( ) รักษาโรคหายขาด

( ) ประพฤติตัวดี มีศีลธรรม ( ) เข้ามารักษาง่ายไม่มีพิธีกรรม มากมาย

( ) ตามคำบอกเล่าของประชาน ( ) อื่นๆ.....

13.สมุนไพรที่ท่านนำมารักษาได้จากแหล่งใดมากที่สุด เรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย

(ใสหมายเลข) ( ) ปลูกเอาไว้ ( ) จากเพื่อนบ้าน

( ) จากป่าธรรมชาติ จากที่ใด.....

( ) ซื้อจากที่อื่นบางส่วน แหล่งที่ซื้อ.....

( ) ซื้อจากที่อื่นทั้งหมด แหล่งที่ซื้อ.....

( ) อื่นๆ.....

14. การใช้พืชสมุนไพรชนิดพันธุ์เดียวกันในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง

ลำดับที่	ชนิดพันธุ์	การเลือกใช้		ปริมาณการใช้			มีในท้องถิ่น	ไม่มี	หมายเหตุ
		ใช้	ไม่ใช้	มาก	ปาน	น้อย			
1	เทพทาโร								
2	สลอดป่า								
3	หลุมพอ								
4	มะเม่าควาย								
5	กระบก								
6	คอแลนเขา								
7	หางนกยูง								
8	มะปริง								
9	มะไฟป่า								
10	ประยงค์ป่า								
11	เขยตายสามใบ								
12	ชะมวงช้าง								
13	เข็มแดง								
14	จันทร์แดง								
15	สมอพิเภก								
16	กราย								
17	กาแฟ								
18	คลุ้ม								
19	ตะโกสวน								
20	กระดูกไก่ดำ								

ลำดับที่	ชนิดพันธุ์	การเลือกใช้		ปริมาณการใช้			มีในท้องถิ่น	ไม่มี	หมายเหตุ
		ใช้	ไม่ใช้	มาก	ปาน	น้อย			
21	เปล้าใหญ่								
22	ขาต้น								
23	เปล้าน้ำเงิน								
24	พญาท้าว								
25	พิลังกาสา								
26	กระเบา								
27	เพกา								
28	มันปู								
29	ตาเสือ								
30	ผักเหลียง								
31	เข็มป่า								
32	กระบก								
33	ส้มกุ้งช้าง								
34	สะค้าน								
35	ปดลื่น								
36	พร้าวนกคุ่ม								
37	คอกิ้วย่าน								
38	พริกหาง								
39	ถอบแถบ								
40	แซ่ม้าลาย								
41	ขิงแครง								
42	บุก								
43	ค้อนตีหมา								
44	หางไหลขาว								
45	ขมิ้นเครือ								
46	ม้ากระทืบโรง								
47	โพกพาย								
48	เกล็ดนาคราช								

15.ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรระหว่างการรักษาด้วยพืชสมุนไพรกับยาสมัยใหม่

( ) สมุนไพรได้ผลดีกว่า ( ) ยาสมัยใหม่ได้ผลดีกว่า

( ) ควรใช้ควบคู่กัน ( ) อื่นๆ.....

16.ท่านเคยเข้าฝึกอบรมหรือดูงานด้านพืชสมุนไพรที่รัฐจัดขึ้นหรือไม่ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

( ) เคย ถ้าเคยเข้าร่วม..... ( ) TV ( ) หนังสือ,ตำรา

( ) Internet ( ) ไม่เคย

17.สาเหตุของการสูญพันธุ์ของพืชสมุนไพรในปัจจุบันท่านคิดว่ามาจากสิ่งใดมากที่สุด

( ) คน ( ) สัตว์

( ) ภัยธรรมชาติ ( ) อื่นๆ.....

18.แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการพืชสมุนไพร……

……

……

……

……

……

……

……

……

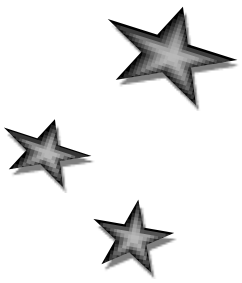

ขอขอบคุณ

ภาคผนวก ข

ประมวลภาพกิจกรรมวิจัย

ประมวลภาพการสัมภาษณ์เชิงลึกหมอยาพื้นบ้าน

ประมวลภาพการสัมภาษณ์เชิงลึกหมอยาพื้นบ้าน

ประมวลภาพการสำรวจพืชสมุนไพร ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง

ประมวลภาพการการสำรวจพืชสมุนไพร ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง

ประมวลภาพการสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าหน้าที่แผนกแพทย์แผนไทย

ประมวลภาพผลิตภัณฑ์แปรรูปจากพืชสมุนไพร

ประมวลภาพการรักษาผู้ป่วยโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน

ประมวลภาพตู้อบสมุนไพรในสถานพยาบาลชุมชน

ประมวลภาพตำราของหมอยาพื้นบ้าน

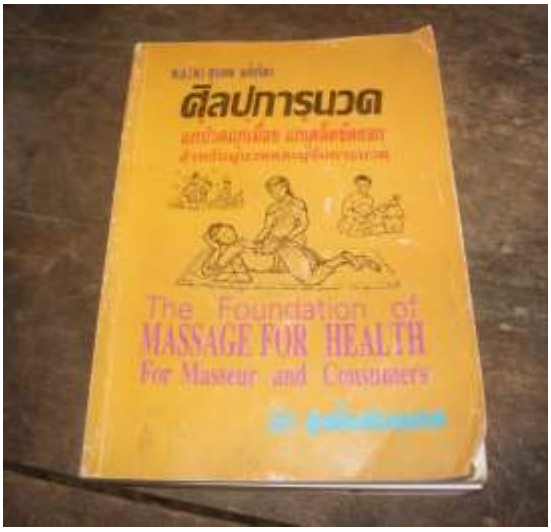

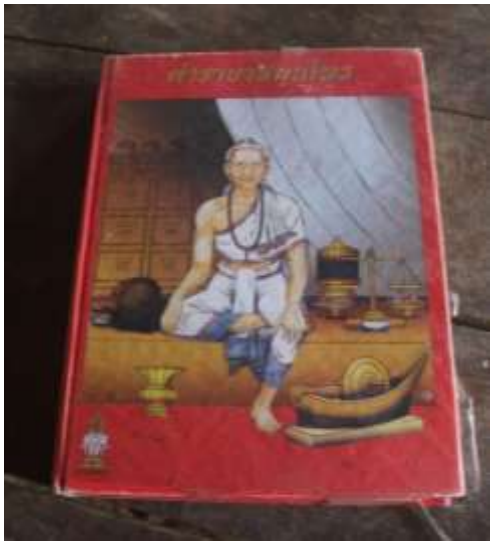

ประมวลภาพตำราของหมอยาพื้นบ้านที่เริ่มชำรุด

ประมวลภาพสภาพป่าดิบชื้นในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ สกุล นางสาวเพ็ญนภา ทิพย์สุราษฎร์

รหัสประจำตัวนักศึกษา 5410920049

วุฒิการศึกษา

วุฒิ	ชื่อสถาบัน	ปีที่สำเร็จการศึกษา
วิทยาศาสตรบัณฑิต (ภูมิศาสตร์)	มหาวิทยาลัยทักษิณ	2553

ตำแหน่งและสถานที่ทำงาน

ผู้ช่วยวิจัยอาจารย์ ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ (พ.ศ.2551)

ผู้ช่วยนักวิจัย ศูนย์ศึกษาและวิจัยอุทยานแห่งชาติ จังหวัดสุราษฎร์ธานี (พ.ศ.2553 – พ.ศ.2554)

ผู้ช่วยนักวิจัย ศูนย์นวัตกรรมอุทยานแห่งชาติและพื้นที่คุ้มครอง จังหวัดสุราษฎร์ธานี (พ.ศ.2555 – 2557)

ผู้ช่วยนักวิจัย ศูนย์ศึกษาและวิจัยอุทยานแห่งชาติทางบก จังหวัดสุราษฎร์ธานี (พ.ศ.2558 – ปัจจุบัน)

การตีพิมพ์เผยแพร่ผลงาน

เพ็ญนภา ทิพย์สุราษฎร์ และสุชาติ เชิงทอง. 2558. การศึกษาสังคมพืชสมุนไพร ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี. การประชุมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 6. ณ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ วันที่ 26 มิถุนายน 2558.